

Το σύστημα των κρατουμένων από την εποχή του Big House μέχρι τη σύγχρονη φυλακή

ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

1. Εισαγωγή

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ αναλύσεις της κοινότητας της φυλακής σημείωσαν έκρηξη τις δεκαετίες '50, '60 και συνέβαλαν αφ' ενός στο να συστηματοποιηθούν ρόλοι/συμπεριφορές κρατουμένων και φυλακτικού προσωπικού, και αφ' ετέρου στο να ενεργοποιηθεί ένας κλάδος της κοινωνιολογίας, η *κοινωνιολογία της φυλακής*, ο οποίος είχε και έχει ιδιαίτερα μεγάλη ανάγκη μελέτης. Ανώτερος στόχος των παραπάνω ερευνών ήταν να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα της φυλακής στο να επανεντάξει κοινωνικά τον ποινικό παραβάτη όπως διακηρύσσεται στους Σωφρονιστικούς Κώδικες των περισσότερων χωρών.

Η θεώρηση της φυλακής ως οργάνωσης δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο. Χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας είναι η έντονη παρουσία των οργανώσεων, οι οποίες επηρεάζουν πολύ σημαντικά τη ζωή μας και αποτελούν για την καθημερινή πρακτική και συμπεριφορά ένα ολότελο φυσικό γεγονός.¹

Συχνά οι όροι *θεσμός* και *οργάνωση* χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι. Η *φυλακή* ως *θεσμός* είναι ο τρόπος με τον οποίο έχει καθορισθεί σε μια κοινωνία η τιμωρία των παραβατών. Η *φυλακή* ως *οργάνωση* αποτελεί τη μεταφορά του θεσμού στην πράξη.²

Οργανώσεις είναι κοινωνικές ενότητες που εργάζονται για την επιτυχία ενός σκοπού (Goal Model).³

Οι σκοποί μιας οργάνωσης δηλώνουν την κατεύθυνση προς την οποία αυτή εργάζεται, αποτελούν τη νομιμοποίηση για τις δραστηριότητές της και δίνουν το κριτήριο για την αξιολόγησή της.⁴ Τι είναι όμως αυτοί οι σκοποί;

Οι σκοποί μιας οργάνωσης είναι ιδανικά,⁵ δεν έχουν υπόσταση, είναι μια κατάσταση για την οποία τα μέλη της εργάζονται, αλλά ποτέ μια κατάσταση την οποία εκπλήρωσαν. Από τη στιγμή που ο σκοπός της οργάνωσης εκπληρωθεί απαιτείται ή η αλλαγή του σκοπού ή η διάλυση της οργάνωσης. Οι σκοποί τίθενται είτε από προϊσταμένους φορείς είτε από τα ίδια τα μέλη. Στην περίπτωση των σωφρονιστικών καταστημάτων ο πρωταρχικός σκοπός τους τίθεται από προϊσταμένους φορείς. Το κατά πόσον όμως ο τεθειμένος σκοπός πράγματι επιδιώκεται είναι θέμα που εξαρτάται από το προσωπικό, από

τους κρατουμένους⁶ αλλά και από το κοινωνικό σύνολο.⁷

Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των σωφρονιστικών καταστημάτων είναι ιδιαίτερα δύσκολη γιατί ο σκοπός τους παρουσιάζει χρονική συνέχεια και «το προϊόν» τους δεν συνίσταται σε υλικά αγαθά για να είναι εύκολα μετρήσιμο. Εξάλλου η φυλακή ανήκει στις οργανώσεις «πολλαπλών στόχων»,⁸ ούτως ώστε η αναποτελεσματικότητά της ως προς έναν απ' αυτούς να μην αναιρεί την αποτελεσματικότητά της ως προς τους υπόλοιπους. Η αποτυχία της λοιπόν να επανακοινωνικοποιήσει τον εγκληματία και να μειώσει την υποτροπή δεν σημαίνει ότι δεν ανακουφίζει και την κοινή γνώμη παρέχοντάς της ένα αίσθημα ασφάλειας ότι δεν απειλείται από επικίνδυνους δράστες, ή ότι δεν ενισχύει την πίστη και τον σεβασμό των πολιτών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ή ότι δεν καλλιεργεί στο κοινωνικό σύνολο την εντύπωση της αποτελεσματικότητας του κράτους στη σύλληψη και τιμωρία των παραβατών ή ότι δεν ενεργεί συνεκτικά για τα νομοταγή κοινωνικά μέλη παρέχοντας νομιμοποίηση σ' αυτήν τη συμπεριφορά τους.⁹

Επομένως, η επιτυχία της φυλακής δεν εκτιμάται μόνον με το εάν και κατά πόσον εκπληρώνει τον πρωταρχικό και δημόσια διακηρυσσόμενο σκοπό της, αλλά και από την επίτευξη «δευτερευουσών» λειτουργιών όχι λιγότερο σημαντικών.

Εφόσον τα σωφρονιστικά καταστήματα αποτελούν θεσμούς του κοινωνικού συστήματος και οι σκοποί τους καθορίζονται απ' αυτό, η αυτονομία τους απέναντι στην κοινή γνώμη και τους προϊσταμένους φορείς είναι περιορισμένη, κυρίως όσον αφορά την επιλογή των μελών τους, την πραγματοποίηση των προγραμμάτων τους και την εκτίμηση της αποδοτικότητάς τους. Το κοινωνικό σύστημα συμβάλλει στη διαμόρφωση των σκοπών του ιδρύματος, παράλληλα όμως και στην αξιολόγηση της επιτυχίας τους. Επειδή όμως δεν υπάρχει κάποιο μέτρο εκτίμησης για την επιτυχία ή όχι του σκοπού, είναι δύσκολη η αξιολόγησή του. Ο εξωτερικός παρατηρητής (εδώ: η κοινή γνώμη) κρίνει τα σωφρονιστικά καταστήματα από τα φαινόμενα,¹⁰ γιατί δεν έχει άμεση επαφή με την καθημερινότητα της ζωής σ' αυτά. Συνεπώς, η κοινή γνώμη θα κρίνει την επιτυχία του σκοπού τους, που είναι η *κοινωνική επανένταξη*, α-

πλώς και μόνον από τον βαθμό εκπλήρωσής του, ειδικότερα δε από το ποσοστό υποτροπής των τροφίμων του σωφρονιστικού καταστήματος μετά την αποφυλάκιση. Το κατά πόσον όμως τα ποσοστά υποτροπής διαφοροποιούνται ανάλογα με το εάν αφορούν τροφίμους με βαρύτερη εγκληματικότητα ή με το εάν έλαβαν χώρα θεραπευτικά - βελτιωτικά προγράμματα ή με το είδος του σωφρονιστικού καταστήματος ή εάν παρέχεται μετασωφρονιστική μέριμνα κ.λπ., λαμβάνεται σπάνια υπόψη.

Η σύλληψη της οργάνωσης ως «κοινωνικού συστήματος» για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού έχει αποδοθεί με τον όρο Goal Model (μοντέλο σκοπού). Το μοντέλο του σκοπού θεωρείται από τους οπαδούς του ως αντικειμενικό και αξιόπιστο μεθοδολογικό εργαλείο γιατί δεν εξαρτάται από τις όποιες επιμέρους απόψεις του ερευνητή, αλλά προσανατολίζεται στις αξίες που διέπουν το υπό εξέταση αντικείμενο.

Πολυάριθμες είναι οι μελέτες¹¹ οι οποίες χρησιμοποίησαν ως κριτήριο την εκπλήρωση του σκοπού της οργάνωσης για να εκτιμήσουν την αποτελεσματικότητά της. Όπως είναι όμως γνωστό, στις περισσότερες έρευνες διαπιστώθηκε, πρώτον, ότι λίγες οργανώσεις πραγματοποιούν τους σκοπούς τους και, δεύτερον, ότι έχουν διαφορετικούς σκοπούς απ' αυτούς που οι ίδιες ισχυρίζονται.

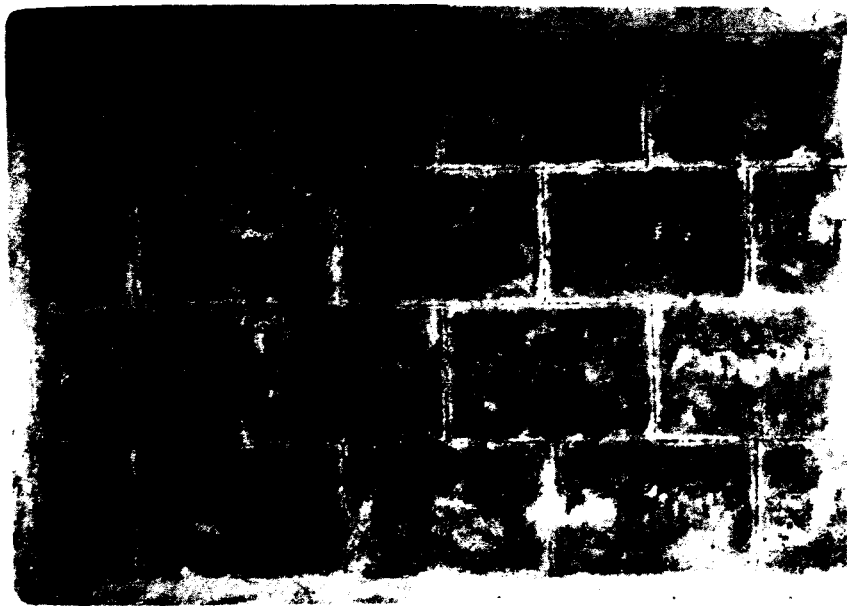
Αυτό συμβαίνει κατά τον Etzioni γιατί συγκρίνονται δύο ανόμοια συστήματα: το *ιδεατό* (ο σκοπός της οργάνωσης) με το *πραγματικό* (την οργάνωση). Οι σκοποί κατ' αυτόν είναι πολιτισμικές οντότητες, ένα σύνολο νοημάτων, ενώ οι οργανώσεις εκλαμβάνονται ως κοινωνικά συστήματα,¹² ως συστήματα κοινωνικών πράξεων στα οποία συμμετέχουν περισσότεροι από έναν πράττοντες.

Η ανάλυση των οργάνωσεων απαιτεί μίαν άλλη προσέγγιση, τη συστημική (System Model).¹³ Ενώ το μοντέλο του σκοπού θεωρεί ότι η αποδοτικότητα μιας οργάνωσης αυξάνει όταν αυξάνουν τα παρεχόμενα για την πραγματοποίηση του σκοπού της μέσα, το συστημικό μοντέλο ισχυρίζεται ότι μπορεί να είναι δυσλειτουργική για το σύστημα τόσο η παροχή πολλών όσον και η παροχή λίγων μέσων.

Το σημείο αναφοράς του συστημικού μοντέλου δεν είναι ο *σκοπός*, αλλά το *κοινωνικό σύστημα* το οποίο είναι ικανό να πραγματοποιήσει τον σκοπό. Βασικό ερώτημα της συστημικής θεωρίας είναι *μέσω ποιων εναλλακτικών συστημάτων, δεδομένου ότι αυτά είναι ανταλλάξιμα και όχι φυσικά αναγκαία, μπορεί να εκπληρωθεί η ίδια και η αυτή λειτουργία*. «Δεν είναι ούτε δυνατό ούτε λογικό να αξιολογεί κάποιος όλη την πρακτική ενός οργανωμένου συστήματος από τον σκοπό της

οργάνωσης. Εκτός από τον προσανατολισμό στον σκοπό (για την αξιολόγηση του συστήματος - σ. τ.σ.) απαιτείται και ένας προσανατολισμός σε άλλες οπτικές».¹⁴

Η μελέτη της αποτελεσματικότητας μιας οργάνωσης περιέχει την ανάλυση των περιβαλλοντικών όρων και τον προ-

σανατολισμό της οργάνωσης σ' αυτούς. Η πρώτη από τις τέσσερις προϋποθέσεις που αναφέρει ο Parsons ότι πρέπει να εκπληρώνονται για να λειτουργεί το σύστημα είναι η προσαρμογή στο περιβάλλον (Adaptation).¹⁵ Μια οργάνωση επιχειρεί να μεταβάλει ορισμένα στοιχεία του περιβάλλοντος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η προσαρμογή της σε τούτο είναι περιττή και ότι, κατά τα άλλα, δεν το αποδέχεται.¹⁶

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω στο παράδειγμα των σωφρονιστικών καταστημάτων, τις δεκαετίες '60, '70 συζητούνταν η δυνατότητα κοινωνικής απένανταξης των κρατουμένων με τη βοήθεια κυρίως θεραπευτικών προγραμμάτων. Οι έρευνες που εξέτασαν την επιτυχία των προγραμμάτων ξεκινούσαν θεωρώντας ως δεδομένο ότι οι σκοποί των καταστημάτων είναι θεραπευτικοί, για να καταλήξουν στο ότι, τελικά, τα σωφρονιστικά καταστήματα δεν εκπλήρωσαν τους σκοπούς τους επειδή δεν μπόρεσαν να μετατραπούν από φυλακτικά (Custodial) σε θεραπευτικά.¹⁷ Ακολουθώντας η φυλακή ένα θεραπευτικό ή άλλο πρόγραμμα δεν σημαίνει ότι θα είναι και αποτελεσματική, δεν σημαίνει ότι το έργο της θα στεφθεί με επιτυχία. Λόγοι εσωτερικοί, παραδείγματός χάριν η αναντιστοιχία μεταξύ του μικρού αριθμού του ειδικευμένου προσωπικού προς τον μεγάλο αριθμό των φυλακισμένων, η έλλειψη πείρας των πρώτων και η χαμηλή αποδοτικότητα της θεραπείας, ή/και λόγοι εξωτερικοί, επί παρα-

δείγματι η μικρότερη επιρροή των υποστηριζόντων το θεραπευτικό μοντέλο ειδικών σε σχέση με εκείνη όσων υποστηρίζουν το φυλακτικό μοντέλο, η αντίδραση του κοινωνικού συνόλου σε μέτρα εργατικής απασχόλησης των κρατουμένων εκτός σωφρονιστικού καταστήματος ή σε χορηγούμενες σ' αυτούς άδειες κ.ά., μπορεί να επιδρούν αρνητικά στην επιτυχία του σκοπού. Είναι, επομένως, δύσκολο ν' αλλάξεις το περιβάλλον, ακόμη κι αν η απαιτούμενη αλλαγή είναι μικρή.¹⁸ Όταν λοιπόν αξιολογείται η επιτυχία της οργάνωσης σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή - και η υπό εξέταση οργάνωση δεν στοχεύει στην αλλαγή του περιβάλλοντος -, το περιβάλλον πρέπει να θεωρείται δεδομένο. Ως εκ τούτου είναι φανερό ότι για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του θεραπευτικού σκοπού στην περίπτωση των σωφρονιστικών καταστημάτων θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν άλλα αλλ ην τον σκοπό κριτήρια.

Με τη βοήθεια του συστημικού μοντέλου εντοπίζονται, αναλύονται και αξιολογούνται ρεαλιστικά οι δυσκολίες πραγματοποίησης μεταβολών σε καθιερωμένα συστήματα, πράγμα που δεν συμβαίνει με το μοντέλο του σκοπού. Το τελευταίο δεν μπορεί να σνλλάβει τις λειτουργίες μιας οργάνωσης στο σύνολό τους. Επίσης αποτελεί μειονέκτημα αυτού του μοντέλου και το ενδεχόμενο να συγχέεται η έρευνα με την κοινωνική κριτική, εφόσον ο μελετητής μιας οργάνωσης εξετάζει τους σκοπούς της από τη δική του οπτική. Δεν α-

πικό δεν κατορθώσει να εξασφαλίσει την τάξη και την ομαλή λειτουργία του σωφρονιστικού καταστήματος δεν υφίσταται κανενός είδους φυσικό καταναγκασμό): το προσωπικό στη συνέχεια ασκεί στους κρατούμενους καταναγκαστικού και «οικονομικού» χαρακτήρα έλεγχο

πολλεύεται, λοιπόν, να βρεθεί από τη θέση του αποστασιοποιημένου ερευνητή στη θέση του επιζωϊτή ή του κοινωνικού μεταρρυθμιστή.¹⁹

Η αποτελεσματικότητα των οργανώσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το είδος και τον βαθμό του ελέγχου που ασκείται σ' αυτές. Ο έλεγχος διακρίνεται σε *φυσικό, υλικό και συμβολικό*.²⁰

Σε μια οργάνωση τα τρία είδη ελέγχου ασκούνται συνήθως παράλληλα και η χρήση τους στις διάφορες ιεραρχικές βαθμίδες δεν είναι ανστηρά οροθετημένη. Συμβολικά μέσα ελέγχου χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο στην ιεραρχικά ανώτερη κλίμακα των μελών της οργάνωσης, υλικά στη μεσαία, ενώ φυσικά στην κατώτερη. Επί παραδείγματι, οι προϊστάμενοι φορείς ασκούν στη διεύθυνση της φυλακής κανονιστικού χαρακτήρα έλεγχο. Η διεύθυνση με τη σειρά της διενεργεί ίδιας φύσεως έλεγχο στο προσωπικό (π.χ. σε περίπτωση που το φυλακτικό προσω-

(λ.χ. ένας κρατούμενος εισάγεται στην απομόνωση όταν προσπαθήσει να αποδράσει ή όταν δημιουργήσει σοβαρά επεισόδια/κίνδυνο σε βάρος άλλων κρατούμενων: υφίσταται στέρηση «προνομίων» και διευκολύνσεων για κάποιο μικρότερης σημασίας από το προηγούμενο πειθαρχικό παράπτωμα: φυσικός και οικονομικός έλεγχος αντιστοίχως). Τέλος, οι κρατούμενοι ασκούν μεταξύ τους και τους τρεις τύπους ελέγχου – συχνότερα όμως κανονιστικό έλεγχο.

Όσο περισσότερο εκλεπτυσμένος είναι ο έλεγχος, τόσο πιο αποτελεσματικός είναι. Ο φυσικός έλεγχος είναι λιγότερο αποτελεσματικός από τον υλικό, και ο υλικός λιγότερο αποτελεσματικός από τον συμβολικό. Ο συμβολικός φύσεως (αλλιώς κανονιστικός) έλεγχος λειτουργεί στα μέλη της οργάνωσης πολύ λιγότερο απογοητευτικά απ' ό,τι ο φυσικού χαρακτήρα έλεγχος, και δημιουργεί ένα είδος ηθικής υποχρέωσης των μελών προς την οργάνωση. Ο χαρακτήρας του ελέγχου ε-

ξαρτάται από το είδος της οργάνωσης στην οποία ασκείται. Ειδικότερα, εξαρτάται από τον βαθμό οργανωτικότητας (τον αριθμό των από κοινού πραγματοποιούμενων δραστηριοτήτων), την εμβέλεια και την ελαστικότητα των κανόνων.

Ο Etzioni διακρίνει τις οργανώσεις (1) ανάλογα με τον βαθμό καταναγκασμού που ασκείται σ' αυτές (στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ψυχιατρεία, σωφρονιστικά καταστήματα, αναμορφωτήρια, στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου), (2) ανάλογα με τον βαθμό της ασκούμενης οικονομικής εξουσίας (οργανώσεις «μπλε κολάρου», π.χ. εργοστάσια: οργανώσεις «λευκού κολάρου», π.χ. ασφαλιστικές εταιρείες, τράπεζες κ.λπ.). Τέλος δε (3) ανάλογα με τον βαθμό κανονιστικού ελέγχου (τέτοιος έλεγχος κυριαρχεί στις θρησκευτικές και πολιτικές οργανώσεις, στα σχολεία, τα πανεπιστήμια, τα θεραπευτικά ιδρύματα κ.ά.).²¹

Απώτερος στόχος του ασκούμενου ελέγχου είναι η αποδοχή του σκοπού της

Είδος ομάδας	Λόγος για τον σχηματισμό ομάδων	Έκταση του σχηματισμού ομάδων σε μια οργάνωση	Μέγεθος των ομάδων	Επικοινωνία μεταξύ μελών των διαφορετικών ιεραρχικών επιπέδων	Διαφοροποίηση των μελών της ομάδας ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στο σύστημα	Έκταση της διομαδικής ιεραρχίας	Ανοικτότητα της ομάδας
"Coercive clique"	προάσπιση & ενίσχυση της ομάδας	μεγάλη	μεγάλο	μικρή	μεγάλη	πολλά επίπεδα	μικρή

οργάνωσης από τα μέλη της. Όσο περισσότερο αυτός γίνεται αποδεκτός από τις ομάδες που μετέχουν στην οργάνωση και υποστηρίζεται πρακτικά από αυτές, τόσο περισσότεροι οι οργανώσεις επιτυγχάνουν τον σκοπό τους.²²

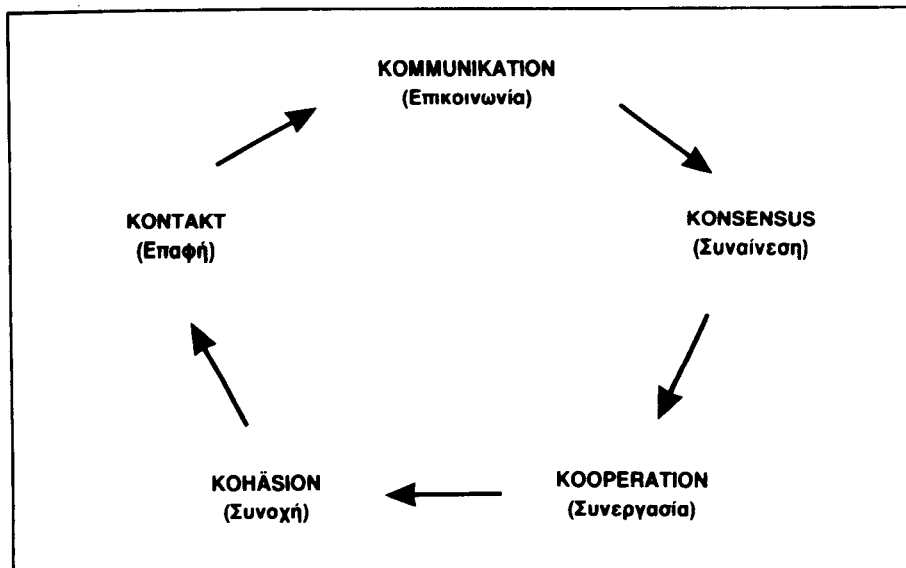
Επί τη βάση των προαναφερθέντων τύπων οργάνωσης ο Tichy²³ αναλύει τον σχηματισμό και τη δομή των ομάδων που υπάρχουν σε καθεμία ξεχωριστά. Στις ομάδες των καταναγκαστικού τύπου οργάνωσης εντοπίζει τα εξής χαρακτηριστικά, (βλέπε πίνακα σελ. 28).

Οι ομάδες αυτές, νοούμενες ως κοινωνικές ομάδες, είναι συστήματα αλληλεπίδρασης που εκτελούν πολλές λειτουργίες, όπως συναισθηματική ισχυροποίηση του ατόμου, τόνωση του συναισθήματος του «ερείς», διαμόρφωση ρόλων και καθιέρωση τρόπων συμπεριφοράς. Οι κοινωνικές ομάδες γενικότερα καλλιεργούν επιπλέον την κοινωνική επαφή, διευκολύνουν την επικοινωνία και συνεργασία, την ψυχική ισορροπία και εκτόνωση των μελών, τον προσανατολισμό τους σε αξίες, στόχους κ.λπ. Ο Türk παριστάνει τη διαδικασία συγκρότησης των κοινωνικών ομάδων με το σχήμα των πέντε μαγικών Κ.²⁴

Η επιλογή του σημείου εκκίνησης είναι ελεύθερη· η ύπαρξη, φερ' ειπείν, συνοχής στην ομάδα λόγω κάποιου σοβαρού προβλήματος που την απασχολεί, συντέλει στη συχνότερη επαφή μεταξύ των μελών αυτή με τη σειρά της βοηθά στην καλύτερη επικοινωνία και έτσι στη δημιουργία συναίνεσης για την πρακτική που θα ακολουθηθεί και στην καλλιέργεια συνεργασίας για το ξεπέρασμα του προβλήματος. Όταν όμως οι εν λόγω κοινωνικές ομάδες χαράξουν, εξωτερικά και εσωτερικά, αυστηρά τα όριά τους δυσκολεύοντας ταυτόχρονα τη συνεργασία μεταξύ τους, ονομάζονται κλίκες. Η ανάλυση της δημιουργίας ομάδων και κλικών στη φυλακή θα επιχειρηθεί στις επόμενες παραγράφους.

2. Το τυπικό σύστημα της φυλακής και το άτυπο σύστημα των κρατουμένων

Αφετηριακό σημείο για την έρευνα του συστήματος της φυλακής αποτέλεσε η έννοια της υποκουλτούρας και της υποπολιτισμικής ομάδας.²⁵ Όταν ένα σύνολο ατόμων βρίσκεται αντιμέτωπο μ' ένα άμεσο και ζωτικής σημασίας πρόβλημα το οποίο προκύπτει από ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, τότε δημιουργείται μια υποπολιτισμική ομάδα. Ένας «γενικευμένος τρόπος αντίδρασης»²⁶ για την υπερπήδηση του προβλήματος χαρακτηρίζεται ως υποκουλτούρα. Η υποκουλτούρα ως απο-

κλίνουν σύστημα αξιών διαφοροποιείται ανάλογα με το εάν αναφέρεται σε ορισμένες ή σε όλες τις παρουσιάζει κοινωνικά αποδεκτών αξιών. Πόσο ενεργητικά ή παθητικά βρίσκεται σε αντίθεση με την κυρίαρχη κουλτούρα, εάν είναι ένας κόσμος μέσα σ' έναν άλλο ευρύτερο ή αποτελεί απλώς μια ειδικά ενεργοποιημένη αντίδραση. Οι λόγοι δημιουργίας των υποπολιτισμικών ομάδων σε «ολοκληρωτικούς θεσμούς», όπως είναι τα σωφρονιστικά καταστήματα, και η διαδικασία ενσωμάτωσής στις εν λόγω ομάδες σημάδεψαν τη θεωρητική προσέγγιση του συστήματος των κρατουμένων.²⁷

Η ανάπτυξη των θεωριών για το σύστημα των κρατουμένων έχει άμεση σχέση τόσο με την εξωτερική μορφή της φυλακής όσο και με τη δομή και την οργάνωσή της. Το Big House, που ήταν η κύρια πηγή έμπνευσης των θεωριών της ιδρυματοποίησης και κυρίως του λειτουργικού μοντέλου, έμοιαζε με φρούριο. Περιβαλλόταν από χοντρό γρανιτένιο τοίχο (το σύμβολο του Big House) εντός του οποίου βρίσκονταν μεγάλα τετράγωνα κτίρια. Σ' αυτά υπήρχαν κελιά δύο έως τριών ατόμων σε τρία ή και περισσότερα επίπεδα (ορόφους). Σ' ένα τετράγωνο (block) στεγάζονταν συνήθως 1.000 άτομα σε έξι σειρές κελιών. Στα περισσότερα Big House επιτρεπόταν η διακόσμηση του εσωτερικού χώρου του κελιού. Ο μέσος όρος εγκλειστών στο Big House ανερχόταν σε 2.500 με 3.000 άτομα.

Τα χαρακτηριστικά της ζωής στη «Μεγάλη αμερικανική φυλακή» ήταν η μονοτονία και η ψυχική απομόνωση του κάθε κρατούμενου, παρόλο που ζούσε μαζί με μεγάλο αριθμό άλλων ατόμων. Οι ομάδες των εγκλειστών οργάνωναν σε μόνιμη βάση – άσχετα αν τελικά τις πραγματοποιούσαν – αποδράσεις και σχέδια αντιθετα με τους κανόνες της φυλακής και τις επιθυμίες του προσωπικού.

2.1. Το λειτουργικό μοντέλο

Με την είσοδο στη φυλακή το άτομο υφίσταται σειρά στερήσεων και «δεινοπαθειών».²⁸ Πλην της αναγκαστικής του αποκοπής από το κοινωνικό περιβάλλον, ο κρατούμενος βιώνει στην ενεργητική και παθητική μορφή της την κοινωνική αποστροφή και την απώλεια εμπιστοσύνης εκ μέρους του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου ενώ ταπεινώνεται υλικά, σεξουαλικά και ψυχικά. Οι «τελετές εξευτελισμού»²⁹ και η «διαδικασία ταπείνωσης»³⁰ λαμβάνουν χώρα καθώς όλες οι φάσεις των καθημερινών δραστηριοτήτων διεξάγονται στον ίδιο τόπο, καθοδηγούμενες από μία και μοναδική εξουσία, σύμφωνα μ' ένα ανιστορό χρονικό πρόγραμμα που έχει τεθεί από τη διεύθυνση, παρουσία και άλλων υφισταμένων την ίδια μεταχείριση ατόμων.³¹ Απέναντι στην ασκούμενη από το σωφρονιστικό κατάστημα πίεση και τον μηχανισμό ψυχικής εξόντωσης, οι κρατούμενοι αντιπαράτassουν ένα όμοιο σύστημα το οποίο λειτουργεί σαν μηχανι-

τερο έντονης αποδοχής των ηθών, εθίμων και συνθηκών και της γενικότερης κουλτούρας της φυλακής χαρακτηρίστηκε από τον Clemmer³⁵ ως ιδρυματοποίηση (Prisonization).³⁶ Ο όρος έχει συνδεθεί κυρίως με την ενσωμάτωση στην υποκουλτούρα των κρατουμένων ενώ είναι

σμός άμυνας και αντίδρασης. Αυτό χαρακτηρίζεται αφ' ενός μεν για την αξιωματική αντίθεσή του απέναντι στην αυθεντία του σωφρονιστικού καταστήματος και την άρνηση της νομιμότητας του συστήματος δικαίου εν γένει, αφ' ετέρου δε από αλληλεγγύη (τουλάχιστον λεκτική) και συνοχή μεταξύ των μελών.³² Η ενσωμάτωση στην κοινωνία των κρατουμένων βοηθά στη μείωση της οξύτητας των στερήσεων και των δοκιμασιών, στην αύξηση του αισθήματος προσωπικής ασφάλειας, στην τόνωση της αυτοεκτίμησης και στη διατήρηση της προσωπικής αξιοπρέπειας.

Η συμπεριφορά των κρατουμένων καθορίζεται από δύο δέσμες κανόνων: της κοινωνικής ομάδας των εγκλειστών και της διεύθυνσης του σωφρονιστικού καταστήματος. Αποδοχή της μιας συνεπάγεται ταυτόχρονα αποδοκιμασία της άλλης. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και η διαφορά με την ελεύθερη κοινωνία όπου οι τρόποι συμπεριφοράς είναι ρευστοί και υπάρχει ένα ευρύ φάσμα παραλλαγών σύννομης συμπεριφοράς.³³ Το είδος της «κοινωνικοποίησης» που συντελείται στα σωφρονιστικά καταστήματα είναι αποτέλεσμα διαφορετικών και όχι ανεξάρτητων μεταξύ τους επιδράσεων, όπως η οργανωτική δομή της φυλακής, ο προσανατολισμός του προσωπικού στη φύλαξη ή τη βελτιωτική μεταχείριση των κρατουμένων καθώς και το κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο των τελευταίων.³⁴

Η διαδικασία της περισσότερο ή λιγό-

πολύ ενρύτερος και περιλαμβάνει και την υποταγή στο τυπικό σύστημα της φυλακής, την παραίτηση από ίδιες πρωτοβουλίες και τη σταδιακή αλλοίωση της προσωπικότητας.³⁷ Υπό τη μορφή αυτή έχει εξετασθεί περισσότερο σε ψυχιατρεία³⁸ και λιγότερο σε φυλακές· και τα δύο είδη ιδρυμάτων διαθέτουν δομές που επιτρέπουν στους έγκλειστους ελάχιστο έλεγχο για τον ίδιο τον εαυτό τους και το περιβάλλον τους και που τα εξαναγκάζουν σε μεταβολή των απόψεων για το άτομό τους.

Ο προσωπικός έλεγχος καθορίζεται από την ικανότητα του ατόμου να επηρεάζει την εξέλιξη των πραγμάτων ώστε να επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα (αποτελεσματικότητα), από τη δυνατότητα επίλογής εναλλακτικών λύσεων (επιλογή) και πρόβλεψης μελλοντικών γεγονότων (πρόβλεψη). Εάν το άτομο δεν έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει στο περιβάλλον και να επιφέρει το αποτέλεσμα που επιθυμεί, εάν δεν έχει δυνατότητα επίλογής μέσω για την επίτευξη των στόχων του, εναλλακτικής στάσης απέναντι σε διάφορες καταστάσεις και επιπλέον στερείται οποιασδήποτε πληροφορίας για μελλοντικά γεγονότα, τότε μειώνονται οι αντιδράσεις του, παρατηρούνται διαταραχές της αντίληψης και φαινόμενα κατάθλιψης³⁹ («learned helplessness»).

Μερικοί κρατούμενοι προσαρμόζονται στη φυλακή όπως οι ψυχικά ασθενείς. Θεωρούν τη φυλακή «σπίτι τους»,⁴⁰ γίνονται απαθείς και αδιάφοροι για τον

κόσμο πέρα από τη φυλακή και προσπαθούν να κάνουν τη ζωή τους εύκολη υπακούοντας στους κανόνες του σωφρονιστικού καταστήματος. Όσοι πάλι εναντιώνονται, επιδιώκουν συνήθως να διατηρήσουν την αυτονομία τους, την προσωπική τους αξιοπρέπεια και κυρίως την προσωπική τους ταυτότητα. Τόσο οι πρώτοι με την υποταγή όσο και οι δεύτεροι με την αντίδραση πασχίζουν να εξουδετερώσουν τις επιθέσεις που δέχονται από το σύστημα.

Η αποδοχή του συστήματος αξιών και η ενσωμάτωση στην κοινωνία των κρατουμένων δεν λαμβάνει χώρα αμέσως με την άφιξη στο σωφρονιστικό κατάστημα. Η προσαρμογή είναι συνάρτηση του χρόνου παραμονής στη φυλακή και της προσωπικότητας του κρατουμένου. Κατά τον Clemmer, πρωτοπόρο στην έρευνα του συστήματος των κρατουμένων, η παραπάνω διαδικασία ενσωμάτωσης ακολουθεί μια σταδιακά ανοδική πορεία σε συνάρτηση με τον χρόνο παραμονής στη φυλακή.⁴¹

Δεκαπέντε χρόνια μετά την έκδοση της *Prison Community* του Clemmer, ο Wheeler⁴² οδηγείται από τα αποτελέσματα της έρευνάς του σε δύο φυλακές υψηλής ασφαλείας για άτομα 16 έως 30 ετών σε μερική τροποποίηση της θέσης του Clemmer. Η διαδικασία ενσωμάτωσης των κρατουμένων με σημείο αναφοράς τη νομότυπη συμπεριφορά στους κανονισμούς της φυλακής εξελίσσεται σε μια U-καμπύλη. Την πρώτη περίοδο μετά την είσοδο στο σωφρονιστικό κατάστημα και το χρονικό διάστημα πριν την αποφυλάκιση η συμπεριφορά του κρατουμένου είναι σε γενικές γραμμές σύμφωνη με εκείνη που απαιτείται από τον κανονισμό της φυλακής, στο μεσοδιάστημα της παραμονής αυξάνουν οι αναφορές και οι επιβολές πειθαρχικών κυρώσεων για παραβάσεις του κανονισμού της. Ο λόγος βρίσκεται κατά τον Wheeler στο ότι οι κρατούμενοι στην κάθε φάση της φυλάκισής τους είναι προσανατολισμένοι σε διαφορετικά πρόσωπα αναφοράς και συμβατικούς ή μη κανόνες αντίστοιχα· την πρώτη περίοδο μετά την είσοδό τους στο σωφρονιστικό κατάστημα και το χρονικό διάστημα πριν την αποφυλάκισή τους είναι στραμμένοι σε νομοταγείς κοινωνικές ομάδες. Στην πρώτη περίπτωση, γιατί οι εντυπώσεις και τα βιώματα απ' αυτές είναι εντονότερα αφού πρόσφατα εισήχθησαν στη φυλακή, και στη δεύτερη γιατί ενδιαφέρονται περισσότερο για τη ζωή μετά την αποφυλάκισή τους, με αποτέλεσμα να απέχουν από παραβατικές δραστηριότητες της κοινότητας των κρατουμένων. Τέλος, στη μεσαία φάση φυλάκισης φροντίζουν για την χωρίς προστριβές με τους συγκατατούμενούς τους παραμονή στη φυλακή και συμμετέχουν στη ζωή της κοινωνίας

τους. Το αίσθημα της αδυναμίας εμπρός στην ποινή που έχουν να εκτίσουν τους οδηγεί συχνά σε εκρήξεις και σύγκρουση με το προσωπικό.⁴³ Ο κοινωνικός τύπος του κρατουμένου και τα βελτιωτικά προγράμματα της φυλακής επιδρούν σημαντικά στο είδος και τον βαθμό ενσωμάτωσής.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εξήγηση του Wheeler για την χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα παρέλευση της πρώτης φάσης φυλάκισης, λόγω του ότι οι φυλακισμένοι είναι στραμμένοι σε νομοταγείς κοινωνικές ομάδες, είναι ελλιπής εάν αναφέρεται σε όλον τον έγκλειστο πληθυσμό. Θα πρέπει να αφορά μόνο άτομα που βρίσκονται περιστασιακά στη φυλακή και όχι, για παράδειγμα, κατ'επάγγελμα εγκληματίες.

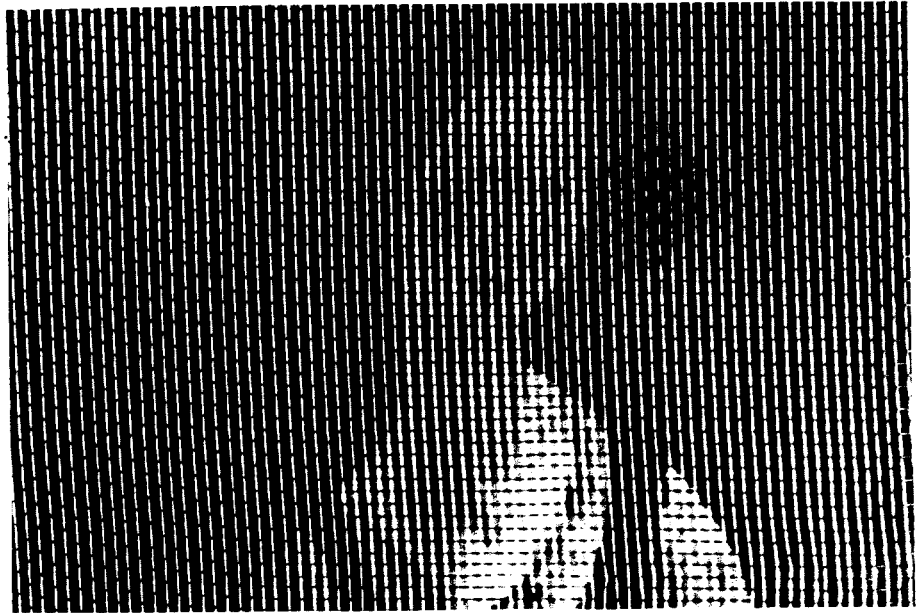
Οι Sykes και Messinger είναι εκείνοι που πρώτοι εντάσσουν το σύστημα των κρατουμένων σε μια γενική κοινωνιολογική θεωρία, τη θεωρία του κοινωνικού σιστήματος του Talcot Parsons. Στις κλασικές εργασίες τους «The Society of Captives» (1958), «Men, Merchants and Toughs» (1956), «The Corruption of Authority and Rehabilitation» (1956) και «The Inmate Social System» (1960) αναλύονται οι κοινωνικές σχέσεις των κρατουμένων του Big House.

Η κοινωνία των κρατουμένων χαρακτηρίζεται από ορισμένους κανόνες βασικότεροι των οποίων είναι «thou shalt not snitch» (μην καρφώνεις άλλον συγκρατούμενο) και «do your own time» (πέρα τον καιρό σου).⁴⁴ Γύρω από τους ανωτέρω κανόνες διαμορφώνονται και οι ρόλοι των εγκλείστων. Η επικρατέστερη αλλά όχι και αριθμητικά μεγαλύτερη ομάδα είναι εκείνη των «κλεφτών». Η σταθερή τους αφοσίωση στις γενικότερες αξίες της ομάδας τους, δηλαδή η ψυχραιμία, η αξιοπρέπεια, η ψυχική και σωματική αντοχή, η συνοχή με τους άλλους «κλέφτες» και το άψογο εσωτερικό-εξωτερικό κύκλωμα επικοινωνίας μεταξύ τους, τους νομιμοποιεί στα μάτια των άλλων κρατουμένων σαν αρχηγούς. Άλλες αρχές που διέπουν τη συμπεριφορά τους είναι «play it cool», «be loyal to your class», «don't exploit inmates», «don't weaken», «don't be a sucker».

Ο οικονομικός έλεγχος της φυλακής ασκείται από τους politicians, τους merchants και τους gamblers.

Οι queens είναι όσοι εκδηλώνονται ανοικτά ως ομοφυλόφιλοι, οι punks όσοι έχουν βιασθεί («turned out») και έχουν γίνει ομοφυλόφιλοι από την πρακτική των άλλων φυλακισμένων. Οι «σκληροί» της φυλακής (toughs, crazies, hard rocks, tush hogs) είναι εριστικοί και χρησιμοποιούν συχνά τη βία σαν μέσο επιβολής. Οι assholes, hoosiers, square Johns θεωρούνται ερασιτέχνες του εγκλήματος· οι

δύο πρώτες ομάδες προέρχονται από εργατικά κοινωνικά στρώματα, ενώ η τελευταία από μεσαία στρώματα. Η πιο απωθητική ομάδα είναι οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων (rapos), και τη μικρότερη εκτίμηση απολαμβάνουν οι rats, stool pigeons, snitches (καρφιά, ρουφιάνοι, χαφιέδες).

νοι, χαφιέδες). Ο αστείος τύπος της φυλακής ονομάζεται character· τα παράξενα ρούχα του και η εκκεντρική συμπεριφορά του τον κάνουν διασκεδαστικό.⁴⁵

Το μεγαλύτερο μέρος του έγκλειστου πληθυσμού ακολουθεί την πρακτική του just doing time, δηλαδή αποφεύγει τη δημιουργία προβλημάτων και περιμένει την αποφυλάκισή του. Ένα δείγμα αυτής της αρχής αποτελεί μια ιστορία που συζητείται συχνά στις φυλακές των ΗΠΑ: «Όταν ήμουν στο Salem (φυλακή του Oregon — σ. τ. σ.) με έβαλαν μαζί (εννοείται στο κελί — σ. τ. σ.) με κάποιον που πάθαινε επιληπτικές κρίσεις. Όποτε συνέβαινε αυτό έπεφτε στο έδαφος τον κελιού, εγώ γυρνούσα αμέσως από την άλλη πλευρά στο κρεβάτι μου και κοιτούσα τον τοίχο. Στον τοίχο και κατά μήκος του πατώματος υπήρχε μια σωλήνα ζεστού νερού την οποία χρησιμοποιούσε για να καίγεται όταν πάθαινε κρίσεις. Εν τέλει, πήγε στον υπαρχιφύλακα και ζήτησε να αλλάξει κελί. Του είπε ότι θέλει να μείνει μαζί με κάποιον που θα τον εμποδίζει να καίγεται. Ο υπαρχιφύλακας ήρθε σε μένα και με ρώτησε γιατί δεν νοιάζομαι καθόλου γι' αυτόν τον τύπο. Είπα: "Φίλε, εγώ κάνω το νούμερό μου, άσ' τον λοιπόν κι αυτόν να κάνει το δικό του".⁴⁶

Η διατήρηση της λεπτής ισορροπίας του συστήματος είναι ανατεθειμένη κυρίως στο φυλακτικό προσωπικό, εφόσον είναι εκείνο το οποίο έρχεται σε άμεση καθημερινή επαφή με τους κρατούμενους. Με τα μέσα και τις γνώσεις που δια-

θέτει πρέπει να εξασφαλίζει τον έλεγχο προλαμβάνοντας συγκρούσεις, βία, δραπέτευσεις, χωρίς να χρησιμοποιεί τακτικά (αυστηρές) κυρώσεις, γιατί αυτές χάνουν την αποτελεσματικότητά τους με τη συχνή χρήση, το ίδιο δε εμφανίζεται στα μάτια της διεύθυνσης ανίκανο να ελέγξει την κατάσταση και αναποτελεσματικό στο έργο του. Ακολουθείται λοιπόν μια άτυπη στρατηγική ελέγχου η οποία στηρίζεται σε προσωπικές συμφωνίες με τους κρατούμενους και σε μια «διεφθαρμένη προσωποληψία» (corrupt favoritism). Το προσωπικό παρέχοντας προνόμια στους αρχηγούς των κρατουμένων εξασφαλίζει τη συνεργασία τους στη διατήρηση της «ηρεμίας» και της «εφύρθητης λειτουργίας» του σωφρονιστικού καταστήματος.⁴⁷

Το λειτουργικό μοντέλο είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας Αμερικανών κοινωνιολόγων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο να εφαρμόσουν τον δομικό λειτουργισμό του Talcot Parsons⁴⁸ για να αναλύσουν την κοινωνική δομή της φυλακής. Ο Sykes μόνος του στην αρχή και με τον Messinger στη συνέχεια, συνέθεσαν όλους τους ρόλους των κρατουμένων σ' ένα κοινωνικό σύστημα που λειτουργούσε ικανοποιητικά. Σύμφωνα μ' αυτό το μοντέλο τα τμήματα του συστήματος εκτελούν κάποιες λειτουργίες για όλο το σύστημα, και τούτο πάλι λειτουργεί για τον λόγο αυτό. Ο κρατούμενος υφίσταται την κοινωνική αποδοκιμασία, τις στερήσεις της φυλακής και τον εξεντελισμό ζώντας με άλλους παραβάτες, πολλοί από τους ο-

σκευασμένοι να ανήκουν στο σύστημα και όχι σαν να προέκυψαν από τη συγκεκριμένη διαδικασία φυλάκισης, όπως προϋποθέτει το μοντέλο. Ο κώδικας κρατουμένων αποτελεί ένα σύστημα αξιών που διαμορφώθηκε ακριβώς για να διατηρησει τη συνοχή των ρόλων του συστήματος.

ποιους είναι επικίνδυνοι και αποκρουστικοί. Σ' αυτές τις προσβολές πρέπει να βρει τρόπους «επιβίωσης» η συμμετοχή του στην κοινωνία των κρατουμένων αποτελεί ένα μηχανισμό άμυνας και αντίδρασης στο στρες που του δημιουργεί η παραμονή στη φυλακή.

Το προσωπικό της φυλάκης έχει τον δύσκολο ρόλο να διατηρεί τον έλεγχο χωρίς να ασκεί βία σ' έναν ιδιόμορφο πληθυσμό αριθμητικά μεγαλύτερο από το ίδιο. Οι αρχηγοί των κρατουμένων εξασφαλίζοντας για τους εαυτούς τους και τις ομάδες τους προνόμια και διευκολύνσεις μετά από σιωπηρή συμφωνία με το προσωπικό, βοηθούν στη διατήρηση του ελέγχου υιοθετώντας και καθιερώνοντας τη γενική αρχή του «do your own time».

Η κριτική που ασκήθηκε στο λειτουργικό μοντέλο αφορά την κυκλικότητά του,⁴⁹ δηλαδή ότι γίνεται σύγχυση των αιτίων με τα αποτελέσματα: οι στερήσεις που συνεπάγεται η παραμονή στη φυλακή δημιουργούν την υποπολιτισμική ομάδα των κρατουμένων και αυτή βοηθά με τη σειρά της στο να απαλύνει τις στερήσεις.⁵⁰

Άλλα παρεμφερή προβλήματα που ανακύπτουν κυρίως από το λειτουργικό μοντέλο των Sykes και Messinger, είναι ότι αυτοί εξήγησαν την ερμηνεία των κοινωνικών τύπων και της πειθαρχίας από τη «φαύλη» συμφωνία μεταξύ προσωπικού και κρατουμένων, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Έτσι, εμφανίζονται λόγος χάριν οι αρχηγοί ή άλλοι τύποι κρατουμένων σαν να είναι προκατα-

Η κοινωνία όμως των κρατουμένων αναμένεται διαρκώς με άτομα διαφορετικής κουλτούρας και κοινωνικού παρελθόντος. Πώς μπορεί λοιπόν να διατηρείται αυτή η ισορροπία στο σύστημα; Η ισορροπία διατηρείται με την πολιτισμική και κοινωνική εξουδετέρωση του ατόμου η οποία πραγματοποιείται μέσω της διαδικασίας «ταπείνωσης», της αποδιοργάνωσης της προσωπικότητάς του, της εξάλειψης προηγούμενων εμπειριών και της τοποθέτησής του στο κατώτατο στάδιο του «ψαριού», του «νέου», όπου πρέπει να μάθει τον κώδικα συμπεριφοράς για να επιβιώσει.⁵¹

Παρόλο που οι Sykes και Messinger πιθανολογούν την επίδραση του κοινωνικού υπόβαθρου και των λανθανουσών κοινωνικών ταυτοτήτων στη συμπεριφορά των κρατουμένων, όπως φαίνεται εξάλλου απ' όσα μόλις παραπάνω αναφέρθηκαν, εντούτοις δεν συμπεριέλαβαν αυτές τις μεταβλητές στις έρευνές τους.⁵²

2.2. Η θεωρία της πολιτισμικής μεταφοράς

Στο τέλος της εποχής του Big House επιχειρείται από τον Schrag⁵³ μια πρώτη προσπάθεια αμφισβήτησης και σχετικοποίησης του λειτουργικού μοντέλου με τη θεωρία της πολιτισμικής μεταφοράς.

Η θεωρία αυτή βασίζεται στη διαφοροποίηση μεταξύ «λανθάνουσας» (latent) και «έκδηλης κουλτούρας» (manifest culture) και των αντίστοιχων μ' αυτές ρόλων. Το μοντέλο διατυπώθηκε από τους Goul-

dner,⁵⁴ Becker/Geer⁵⁵ και Merton⁵⁶ και έδωσε αφορμή εκτενών συζητήσεων στην κοινωνιολογία της οργάνωσης.

Ο Gouldner διακρίνει μεταξύ των όρων «ρόλου» και «θέσης».⁵⁷ «Ρόλος» (role) είναι ένα σύνολο προσδοκιών που απευθύνονται σε πρόσωπα τα οποία κατέχουν μια θέση στο κοινωνικό σύστημα ή σε μια ομάδα. «Θέση» (status) όμως αποτελεί η κοινωνική ταυτότητα που αποδίδεται σ' ένα άτομο από τα άλλα μέλη της ομάδας. Κάθε μέλος μπορεί να έχει πολλές κοινωνικές ταυτότητες, δεν μπορούν όμως να θεωρηθούν όλες ταυτόχρονα εξίσου σημαντικές και θεμιτά ενεργοποιήσιμες. Εκείνες οι ταυτότητες που κρίνονται σημαντικές για τη συγκεκριμένη κατάσταση ονομάζονται «έκδηλες», εκείνες που θεωρούνται ασήμαντες γι' αυτήν «λανθάνουσες». Τέλος, οι προσδοκίες που συνδέονται με την εκάστοτε ταυτότητα αντιστοιχούν στους «έκδηλους» και «λανθάνοντες» ρόλους.

Στη συνέχεια, οι Becker και Geer διατυπώνουν, σε συνάρτηση με τη διάκριση των κοινωνικών ρόλων σε «έκδηλους» και «λανθάνοντες», την έννοια της «έκδηλης» και «λανθάνουσας» κουλτούρας. «Έκδηλη» κουλτούρα αποτελεί η οργανωμένη λύση κοινών και άμεσων προβλημάτων: η «λανθάνουσα» κουλτούρα έλκει την προέλευσή της και την κοινωνική της υποστήριξη από μια διαφορετική ομάδα απ' αυτήν που τώρα τα μέλη της συμμετέχουν. Αυτή η κουλτούρα δημιουργείται σε μια οργάνωση μόνον όταν τα άτομα έχουν όμοιες λανθάνουσες ταυτότητες και συγγενές κοινωνικό υπόβαθρο.

Η «έκδηλη» κουλτούρα υπερισχύει της λανθάνουσας όταν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα μέλη της ομάδας σε μια δεδομένη κατάσταση είναι πιεστικά και οι αποτελεσματικές λύσεις περιορισμένες, ώστε η «λανθάνουσα» κουλτούρα να μπορεί να αποδειχθεί δραστική μόνο σε περίπτωση αμφισβήτησης και εγκατάλειψης σπουδαίων ομαδικών κανόνων και αξιών οι οποίες απειλούν την ύπαρξη της ομάδας.⁵⁸

Η «λανθάνουσα» κουλτούρα υπερέχει με τη σειρά της της «έκδηλης», όταν η ομάδα αποτελείται από άτομα με όμοιες λανθάνουσες κοινωνικές ταυτότητες, έτσι ώστε το άμεσο πρόβλημα να γίνεται αντιληπτό υπό όρους που προσδιορίζονται από τη συναφή με τις λανθάνουσες ταυτότητες κουλτούρα.⁵⁹

Η συμβολή του Schrag έγκειται στη συστηματοποίηση των κοινωνικών τύπων των κρατουμένων και στην ταυτόχρονη σύνδεσή τους με κοινωνικούς ρόλους της ελεύθερης κοινωνίας. Έχοντας ως σημείο αναφοράς τη συμπεριφορά των κρατουμένων στους επίσημους κανονισμούς του σωφρονιστικού καταστήματος και χρησιμοποιώντας την αργό της φυλάκης ο

Schrag διέκρινε τέσσερις κυρίως κοινωνικούς τύπους. Επιπλέον, διατύπωσε μια ουδέτερη τυπολογία κρατουμένων βασιζόμενος στο κοινωνικό και εγκληματικό παρελθόν τους.

Αναλυτικά οι τύποι είναι οι εξής:

1. Ο *right guy (antisocial)*⁶⁰ είναι η ηγετική φυσιογνωμία της κοινωνίας των κρατουμένων, εκφραστής των κανόνων και των αξιών που κυριαρχούν σ' αυτήν και υπερασπιστής της συνοχής της. Χαρακτηρίζεται από σοβαρό εγκληματικό παρελθόν (καταδίκες για ληστείες, επιθέσεις και διαρρήξεις) και από υψηλά ποσοστά υποτροπής. Κατάγεται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα και αποκορύφει τόσο λογικά όσο και συναισθηματικά τις συμβατικές κοινωνικές αξίες και την κρατική εξουσία.

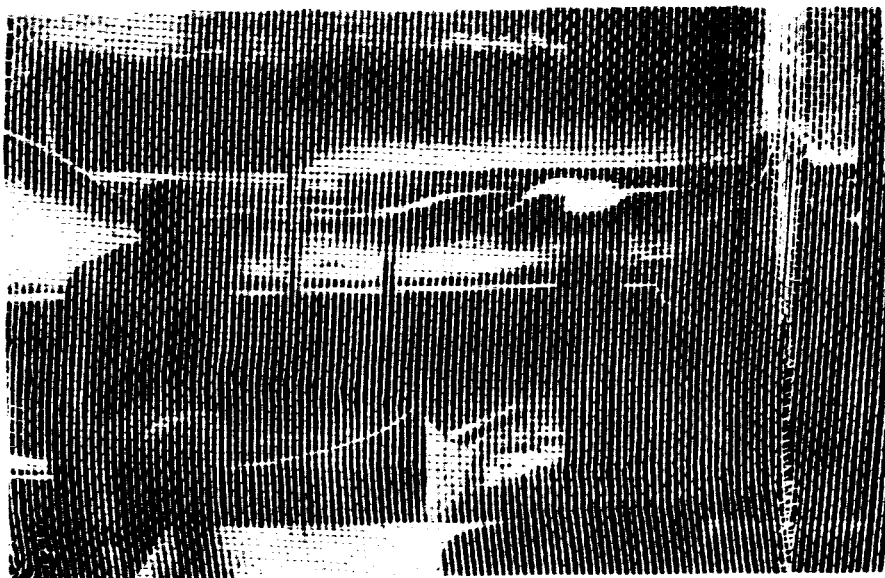
2. Ο *square John (prosocial)* είναι ο τύπος του κονφορμιστή, που συμμορφώνεται με τους επίσημους κανονισμούς του καταστήματος. Γενικά χαρακτηρίζεται από συντηρητισμό στην επιλογή αξιών και τρόπου ζωής. Είναι περιστασιακός εγκληματίας, χωρίς σοβαρό εγκληματικό παρελθόν, με καταδίκες για εγκλήματα βίας και κατά της περιουσίας.

3. Ο *con-politician (pseudosocial)*, ωμός συμφεροντολόγος της μικροκοινωνίας, κάθε φορά προσανατολίζεται ανάλογα με το συμφέρον του τότε στους συγκαταρκτούμενους του και τότε στο προσωπικό. Είναι επαγγελματίας εγκληματίας των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων που όμως διέπραξε τα εγκλήματα μετά την άνοδο σε μια αξιοσημείωτη κοινωνική θέση. Την κοινωνικοποίησή του διακρίνει ασταθής γονική διαπαιδαγώγηση.

4. Ο *outlaw (asocial)* είναι ο ταραξίας της φυλακής. Μεγαλωμένος σε ιδρύματα (ορφανοτροφεία, αναμορφωτήρια) έχει τελέσει απροσχεδίαστα εγκλήματα για παράλογες αιτίες με εκκεντρικούς τρόπους. Είναι κοινωνικά ανίκανος και αδέξιος για οποιαδήποτε συνεργασία και συνύπαρξη στην κοινωνία των κρατουμένων. Βρίσκεται σε διαρκή ρήξη τόσο με το προσωπικό όσο και με τους συναδέλφους του, αδύναμος και για μια ελάχιστη σταθερότητα στις σχέσεις του.

Η εργασία του Schrag έδωσε αφορμή για παραπέρα έρευνες. Ο Garabedian⁶¹ ήλεγξε την υπόθεση των Clemmer και Wheeler (U-καμπύλη) για τη νομότυπη συμπεριφορά των κρατουμένων με τους κανονισμούς του ιδρύματος κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, βασιζόμενος στην τυπολογία του Schrag. Η U-καμπύλη της εξέλιξης της συμπεριφοράς επιβεβαιώθηκε για τους square Johns και right guys. Για τους ίδιους κρατούμενους διαπιστώθηκε επίσης ότι δεν έχουν, καθ' όλη τη διάρκεια της φυλάκισής τους, ιδιαίτερες επαφές με τους άλλους φυλακισμένους. Οι politicians γενικώς φέρονται

σύμφωνα με τον επίσημο κανονισμό του σωφρονιστικού καταστήματος και μονοστην αρχή της παραμονής τους είναι σχετικά απομονωμένοι από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Οι outlaws χαρακτηρίζονται με την πάροδο του χρόνου από διαρκώς αυξανόμενη αντίθεση με το προσωπι-

κό και απομόνωση από τους άλλους κρατούμενους. Τέλος, ο Schrag διαπίστωσε επίσης ότι η συμμετοχή στα βελτιωτικά προγράμματα του καταστήματος κυμαίνεται ανάλογα με το ποιος έχει την πρωτοβουλία διεξαγωγής τους. Οι right guys συμμετέχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό στα προγράμματα που διεξάγονται με πρωτοβουλία των κρατουμένων, ενώ οι politicians και οι square Johns σ' εκείνα που διεξάγονται με την πρωτοβουλία του καταστήματος.

Εξέλιξη του μοντέλου της πολιτισμικής μεταφοράς αποτέλεσε η γνωστή εργασία των Irwin και Clessey.⁶² Υπόθεση της έρευνας, η οποία τελικά επιβεβαιώθηκε, αποτέλεσε η ύπαρξη τριών υποπολιτισμικών ομάδων στη φυλακή. Οι τρεις υποπολιτισμικές ομάδες είναι: των «κλεφτών», των «φυλακισμένων» και η «νόμιμη».

Η υποπολιτισμική ομάδα των «κλεφτών» αντιστοιχεί στις αξίες του right guy, δηλαδή εξυπνάδα (smartness), σκληρότητα (toughness) και αυτονομία (autonomy). Μολονότι τα μέλη της ομάδας είναι σε γενικές γραμμές αρνητικά διατεθειμένα σε συμβατικές κοινωνικές αξίες, ενίοτε επιχειρούν μετά την αποφυλάκισή τους κοινωνική αποκατάσταση και επαγγελματική επιτυχία με νόμιμα και επιδοκιμασμένα μέσα· σε καμιά περίπτωση όμως δεν προσπαθούν να το επιτύχουν αναπτύσσοντας τακτική επαγγελματική απασχόληση («slave-labor») ή δραστηριότητες σε βάρος ομάδων των οποίων ήταν στο παρελθόν μέλη.

Η υποπολιτισμική ομάδα των «φυλακισμένων» πλαισιώνεται από νέους και ενήλικους με εγκληματικό παρελθόν από χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Τα μέλη της αποτελούν οι outlaws, μερικοί right guys και conpoliticians. Η ομάδα αυτή έχει αποκλειστικό σκοπό την προστασία των συμφερόντων της στη φυλακή. Τα ποσοστά υποτροπής είναι υψηλά.

Η «νόμιμη» υποπολιτισμική ομάδα αποτελείται από τους square Johns. Αυτοί επιδιώκουν σκοπούς με μέσα που θεωρούνται θεμιτά και στην ελεύθερη κοινωνία. Το ποσοστό υποτροπής είναι χαμηλό.

Στην ισχυροποίηση του μοντέλου συντέθηκαν και έρευνες σε γυναίκες φυλακές. Διαπιστώθηκε, πρώτον, μια διαφορετική δομή ρόλων μεταξύ γυναικών και ανδρών στην κοινωνία της φυλακής αντίστοιχων με εκείνους στην ελεύθερη κοινωνία, και δεύτερον ότι τα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά και το εγκληματικό παρελθόν επιδρούν αποφασιστικά στην αποδοχή ή άρνηση της κουλτούρας των κρατουμένων.⁶³

Η θεωρία της πολιτισμικής μεταφοράς επικρίθηκε,⁶⁴ πρώτον, για το ότι δεν ερευνήσε την προέλευση και τις αξίες των υποπολιτισμικών ομάδων για να μπορεί να τις συσχετίσει με εκείνες της φυλακής, δεύτερον επειδή συσχετίζει μόνον κοινωνικά χαρακτηριστικά με τη συμπεριφορά των κρατουμένων στη φυλακή ενώ δεν συμπεριλαμβάνει και περιστασιακούς (situational) παράγοντες και, τρίτον, για το

μεταξύ τους συχνότερες και οι αρχηγοί της κοινωνίας τους πιο συνεργάσιμοι με το προσωπικό.⁶⁷ Επίσης διαπιστώθηκε ότι η χρήση ναρκωτικών ουσιών, η ομοφυλοφιλία, κυρίως λόγω σεξουαλικής στέρησης και καταναγκασμού, η παθητικότητα και η αποξένωση (Alienation) α-

ότι ο περιορισμένος αριθμός των μεταβλητών (μόνον κοινωνικά χαρακτηριστικά) που χρησιμοποιεί, καθιστούν την πρόγνωση για τη μελλοντική συμπεριφορά δυσχερή.

Η ανωτέρω κριτική μπορεί να επιδοκιμασθεί μόνον εάν αναφέρεται στην αρχική φάση εξέλιξης της θεωρίας. Στη δεύτερη πιο εξελιγμένη μορφή της καλύπτει μεθοδολογικές και θεωρητικής φύσεως αδυναμίες.⁶⁸ Εξάλλου, η εξέλιξη αυτού του μοντέλου οδήγησε στο ευρύτερης αποδοχής συνθετικό μοντέλο.

Μετά την πρώτη περίοδο αποκλειστικής ισχύος του ενός ή του άλλου μοντέλου αρχίζει σταδιακά μια διαδικασία προσέγγισής τους.⁶⁹ Οι μελετητές ξεκινώντας με υποθέσεις εργασίας είτε από την πρώτη είτε από τη δεύτερη οπτική, εντάσσουν στις έρευνές τους μεταβλητές και της αντίθετης θεωρίας. Ο βαθμός αποδοχής του κώδικα κρατουμένων διαφοροποιείται ανάλογα με τη φάση της φυλάκισης, τον κοινωνικό τύπο του κρατουμένου και το είδος του σωφρονιστικού καταστήματος.

Σε κλειστές φυλακές με αυστηρό βαθμό πειθαρχίας παρατηρήθηκε ότι η υποπολιτισμική ομάδα των κρατουμένων είναι αρνητικότερα διακείμενη απέναντι στο προσωπικό και τη διεύθυνση απ' ό,τι σε φυλακές που εφαρμόζονται βελτιωτικά προγράμματα. Στη δεύτερη κατηγορία των σωφρονιστικών καταστημάτων η αλληλεγγύη μεταξύ των φυλακισμένων είναι εντονότερη, οι διαπροσωπικές σχέσεις

ποτελούν τυπικά χαρακτηριστικά των κλειστών σωφρονιστικών καταστημάτων.⁶⁸ Επιπλέον, επιβεβαιώθηκε η επίδραση προιδρυματικών μεταβλητών, όπως κοινωνικά χαρακτηριστικά, εγκληματικό παρελθόν κ.ά.: παράλληλα διαπιστώθηκαν διαφορές στην οργάνωση και τη λειτουργία των υποπολιτισμικών ομάδων ανάλογα με το φύλο.⁶⁹

2.3. Το συνθετικό μοντέλο

Όπως φαίνεται από τις έρευνες που εκτέθηκαν, ήδη από τη δεκαετία του '60 γίνεται ευρύτερα αντιληπτό ότι οι θεωρίες για το σύστημα των κρατουμένων είναι μεταξύ τους συμπληρωματικές και όχι αντίθετες.⁷⁰ Τρεις ομάδες μεταβλητών, προιδρυματικές, ιδρυματικές και μεταϊδρυματικές, καθορίζουν τη συμπεριφορά των κρατουμένων στη φυλακή και επηρεάζουν τις πιθανότητες υποτροπής τους.

Από την πρώτη ομάδα, σοβαρή επίδραση στην αποδοχή ενός συγκεκριμένου ρόλου κρατουμένου έχουν τα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, από τη δεύτερη το αίσθημα αδυναμίας και αποξένωσης⁷¹ (χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα κρατούμενους κλειστών σωφρονιστικών καταστημάτων με σχετικά μεγάλη παραμονή σ' αυτά) και από την τρίτη οι προοπτικές (εσοίωτες ή δυσοίωτες) κοινωνικής επανένταξης.

3. Το αναμορφωτικό ιδεώδες: Η αμφισβήτηση

Η περίοδος της στροφής προς το συνθετι-

κό μοντέλο συμπίπτει με τη μετάβαση από τον τύπο φυλακής του Big House στα αναμορφωτικά καταστήματα (Correctional Institutions).

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι κλασικές θεωρίες για τη γένεση του εγκλήματος έχουν χάσει την ακτινοβολία τους. Κοινωνικοί επιστήμονες επηρεαζόμενοι άμεσα από την πρόοδο των θετικών επιστημών και τους κλασικούς των κοινωνικών επιστημών του 19ου και των αρχών του 20ού αι. (Durkheim, Weber, Marx, Freud) άρχισαν να ερευνούν τα αίτια της ανθρώπινης συμπεριφοράς: χρησιμοποιώντας μεθόδους των θετικών επιστημών προσδιόρισαν ένα πλήθος ατομικών (βιολογικών, ψυχολογικών) και κοινωνικών παραγόντων που την επηρεάζουν.

Οι νέες απόψεις βρήκαν απήχηση στην Εγκληματολογία και την Ποινολογία. Η εγκληματικότητα θεωρήθηκε αποτέλεσμα της επίδρασης παραγόντων δυναμένων να προσδιορισθούν και κυρίως να μεταβληθούν. Η μεταβολή θα επήρχετο με τη χρήση κατάλληλων βελτιωτικών/θεραπευτικών μέτρων σχεδιασμένων ώστε να επιδράσουν αποτελεσματικά στη συμπεριφορά του ατόμου προς όφελος δικό του και της κοινωνίας όπου ζει.⁷² Εκδήλωση της παραπάνω αντίληψης αποτελούν οι διακηρύξεις των περισσότερων σωφρονιστικών νομοθεσιών για τον σκοπό της εκτέλεσης των ποινών (επανακοινωνικοποίηση, κοινωνική επανένταξη, κοινωνική αναπροσαρμογή).

Παρά τις σοβαρές προσπάθειες που κατέβαλαν και τους ευγενείς στόχους που είχαν, οι θεμελιωτές και οι υποστηρικτές του αναμορφωτικού ιδεώδους δεν μπόρεσαν να το εκπληρώσουν. Οι λόγοι είναι πολλοί:⁷³ ενδεικτικά αναφέρω μερικούς μόνον: κυρίως υπερτιμήθηκαν οι δυνατότητες επίδρασης των προγραμμάτων γιατί: (1) θεωρήθηκε εφικτή η κοινωνική επανένταξη ατόμων που έχουν παρελθόν σοβαρών αρνητικών εμπειριών, κατά το σχετικά μικρό διάστημα της φυλάκισης, (2) ενώ παράλληλα τα ίδια τα βελτιωτικά προγράμματα δεν αποτέλεσαν το πλαίσιο εργασίας ολόκληρων των σωφρονιστικών καταστημάτων και (3) πραγματοποιήθηκαν χωρίς την ενεργητική συμμετοχή του κοινωνικού συνόλου.

Άλλωστε η κοινή γνώμη και οι σχεδιαστές της κυβερνητικής πολιτικής δεν έπαυσαν να υποστηρίζουν ότι σκοπός της φυλάκισης είναι η πρόστασία της κοινωνίας από τους κρατούμενους και η τιμωρία τους μέσω του περιορισμού στα σωφρονιστικά καταστήματα.

Ενώ η συμμετοχή στα προγράμματα ήταν μεγάλη και τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια εφαρμογής του μοντέλου ενθουσιώδης, η σημαντικά υψηλή υποτροπή λειτούργησε ως προς τους ίδιους τους

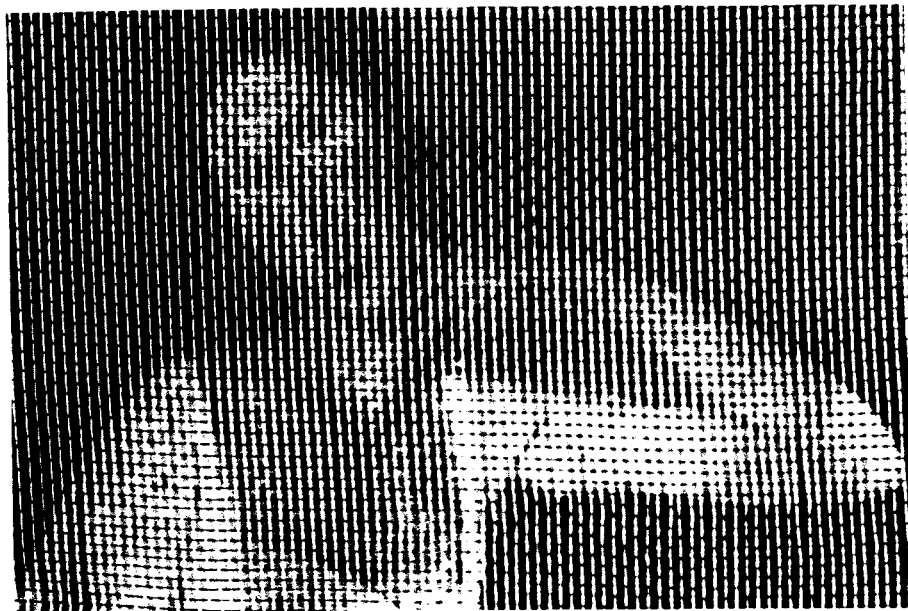
κρατούμενους αρνητικά. Κι αυτό γιατί οι κρατούμενοι αντιλήφθηκαν ότι δεν ήταν άρρωστοι ή προβληματικοί, αλλά ότι κοινωνικοί παράγοντες προσδιόριζαν σε μεγάλο βαθμό όχι μόνον τη συμπεριφορά τους αλλά και την αντίδραση της υπόλοιπης κοινωνίας σ' αυτήν. Τελικά, με τη συμμετοχή τους στα προγράμματα είχαν βοηθήσει το προσωπικό να διατηρήσει τον έλεγχο του καταστήματος με τον πιο ανώδυνο τρόπο.⁷⁴

Πέρα απ' αυτά δεν πρέπει να παραβλεφθεί και το ότι τα «νέου τύπου» σωφρονιστικά καταστήματα (Correctional Institutions) δημιουργήθηκαν στη βάση σωφρονιστικών καταστημάτων με μεγάλη παράδοση, με ιεραρχικά δομημένη διοίκηση, με ένα σταθερό υποπολιτισμικό σύστημα κρατουμένων και με δεδομένες σχέσεις με το προσωπικό. Το φυλακτικό προσωπικό αντιτάχθηκε σθεναρά στο νέο ρεύμα: ήθελε τη διατήρηση των αυστηρών κανόνων της λειτουργίας της φυλακής, υποστήριζε την υπάρχουσα ιεραρχία και την τήρηση αποστάσεων από τους κρατούμενους. Το νέο πρότυπο δημιουργούσε στους φύλακες σύγχυση και ανασφάλεια. Η στάση αυτή ενισχυόταν και από την υποτίμηση που αντιμετώπιζαν εκ μέρους του ειδικευμένου προσωπικού και της διεύθυνσης, καθώς επίσης από την παραγνώριση της προσφοράς τους για την ομαλή λειτουργία του καταστήματος. Προερχόμενοι από χαμηλά κοινωνικά στρώματα και από αγροτικές περιοχές είχαν μια αυστηρότερη αντίληψη για τον νόμο και μια σκληρότερη στάση απέναντι στους παραβάτες τους.⁷⁵ Το ειδικευμένο προσωπικό επιθυμούσε εξασφαλισμένη μεταχείριση, διακριτική ευχέρεια αντιμετώπισης του κάθε κρατούμενου, συνεργασία μαζί του και καλλιέργεια υπευθυνότητας εκ μέρους του.

Το σύστημα των κρατουμένων δεν παρέμεινε το ίδιο με εκείνο του Big House.⁷⁶ Πλην των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, τα οποία οπωσδήποτε επηρεάζουν τη φύση της αντίδρασης και της οργάνωσης των φυλακισμένων, είχε ήδη διαφοροποιηθεί και το είδος της εγκληματικότητας. Αυτήν την περίοδο οι έρευνες τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη δεν ασχολούνται με την υποκοιλούρα της φυλακής αλλά κυρίως με την αξιολόγηση των βελτιωτικών/θεραπευτικών μέτρων.

Στη ζωή των σωφρονιστικών καταστημάτων κυριαρχούν τα tips και οι cliques.⁷⁷ Τα tips (εφεξής: κυκλώματα) αποτελούνται από ένα μεγάλο αριθμό προσώπων τα οποία συνδέονται μεταξύ τους χαλαρά λόγω παλαιάς –εκτός σωφρονιστικού καταστήματος– γνωριμίας τους ή λόγω κοινού πολιτισμικού παρελθόντος: ένα άτομο μπορεί να ανήκει σε πολλά συγγενή κυκλώματα. Μεταξύ των μελών των «κυκλωμάτων» υπάρχει εμπιστοσύνη και α-

ναπτύσσεται ένα αίσθημα συγγένειας, ενώ παράλληλα σημειώνονται εκ μέρους τους αμοιβαίες υποχωρήσεις. Οι κλίκες είναι τμήματα των κυκλωμάτων: δημιουργούνται περισσότερο τυχαία εξαιτίας κάποιου κοινού ενδιαφέροντος, πλησιέστερης συμβίωσης στη φυλακή ή κοι-

νών προοδευματικών εμπειριών. Συνεργασία, αλληλεγγύη και συνοχή χαρακτηρίζει τις κλίκες του ίδιου κυκλώματος.

Οι δύο τύποι ομάδες εξασφαλίζουν την ηρεμία και τη συνεργασία των κρατουμένων ελλείψει της παλαιότερης αποτελεσματικής οργάνωσής τους στο Big House. Η ύπαρξη ενός συνονθυλεύματος υποπολιτισμικών ομάδων με σαφώς εξωγενή προέλευση δεν εννοεί την ισχύ ενός γενικά αποδεκτού κώδικα συμπεριφοράς και την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης ομάδας αρχηγών. Νέες (υπο)πολιτισμικές ομάδες που δεν έχουν την παράδοση και τον επωφελητισμό των παλαιότερων, αγωνίζονται για την επικράτηση, ενώ το προσωπικό επηρεασμένο από το αναμορφωτικό ιδεώδες επιδιώκει την ανάπτυξη του παλαιού «συμβασιμικού» συστήματος διευθέτησης των προβλημάτων. Η υποπολιτισμική ομάδα των κλεφτών αντικαταστάθηκε από εκείνη των τοξικομανών. Η πρώτη ομάδα είναι μεν παρούσα, αλλά με μειωμένο τον αριθμό των μελών της, έχει χάσει δε την παλαιά αίγλη και δύναμη της: παρ' όλα αυτά τα μέλη της χαιρούν σεβασμού μεταξύ των κρατουμένων. Οι «κλέφτες» αυτού του τύπου της φυλακής είναι οι hustlers: στα χέρια τους βρίσκονται οι πάσης φύσεως οικονομικές συναλλαγές του ιδρύματος. Βασικό χαρακτηριστικό της μεθόδου τους είναι το «ψήσιμο» του θύματος χωρίς καμιά χρήση βίας. Οι ηρωינוμανείς αποτελούν τη σημαντικότερη υποπολιτισμική ομάδα. Μολονότι είναι κοινωνικοί, δρα-

στηριοι και γενικώς ευχάριστοι, δεν χαιρούν της εκτίμησης και εμπιστοσύνης των άλλων κρατουμένων λόγω της εξάρτησής τους που τους καθιστά υποχείρια του καθενός. Τέλος, η πιο επικίνδυνη ομάδα είναι οι state raised youths: χρησιμοποιούν βία για να επιβληθούν στους άλλους κρατούμενους, τους κλέβουν συστηματικά και διαπράττουν σεξουαλικές βιαιότητες εναντίον των punks, queens, jokers και άλλων κρατουμένων.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των κρατουμένων αποτελείται από τους fuck-ups ή lousers.⁷⁸ Άτομα της εργατικής τάξης και των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, αναζητούν μια καλύτερη ζωή και εμπλέκονται τυχαία στο έγκλημα. Στη φυλακή εξεντελίζονται συστηματικά από άλλους έμπειρους εγκληματίες. Οι γνωστοί μας «κλέφτες» τους αποφεύγουν, αλλά όταν έχουν να κάνουν με νεαρούς και άπειρους τους βοηθούν. Οι square Johns ζουν επίσης απομονωμένοι και αγνοημένοι από τους άλλους κρατούμενους.

Οι εργασίες του Irwin –θεμελιωτή και πιστού υποστηρικτή του μοντέλου πολιτισμικής μεταφοράς– είναι από τις λίγες που εξέτασαν το σύστημα των κρατουμένων την περίοδο που δεσπόζει το «αναμορφωτικό ιδεώδες». Σ' αυτές τις μελέτες ο συγγραφέας δίνει αξιολογικά στοιχεία για τις υποπολιτισμικές ομάδες των εγκλειστών. Γνωρίσματα της εποχής είναι η μεταβολή στη σύνθεση της εγκληματικότητας, του τύπου των κρατουμένων, των αξιών της κοινωνίας τους, η αυστηρή ο-

και επεξεργάζονται προτάσεις για να ξεπεραστούν τα σωφρονιστικά προβλήματα και οι αδυναμίες του συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης.⁸¹

Μετά από ένα διάστημα παρακολούθησης των εξελίξεων οι διευθύνσεις των φυλακών με την έντονη υποστήριξη συν-

ροθέτηση των ομάδων, η αντιπάθεια ανάμεσα στο φυλακτικό και το θεραπευτικό προσωπικό, η επιφυλακτική στάση της διεύθυνσης απέναντι στο νέο είδος μεταχείρισης και η εξαπλούμενη αμφισβήτηση του μοντέλου της βελτιωτικής μεταχείρισης σε επιστημονικό και πολιτικό επίπεδο.

4. Η σύγχρονη φυλακή

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι έρευνες για την υποकुλτούρα των κρατουμένων μειώνονται μετά την πάροδο της δεκαετίας του '60, ειδικά δε μετά το 1975. Η ύφεση των ερευνών σχετίζεται με την κινητικότητα που επικρατούσε στα σωφρονιστικά καταστήματα και στην κοινή γνώμη την εν λόγω περίοδο. Κατά το διάστημα αυτό το σύστημα των κρατουμένων πορεύεται από την αλληλεγγύη και τη συνοχή στον κατακερματισμό σε μικρές εχθρικές μεταξύ τους ομάδες.⁷⁹

Οι κρατούμενοι επαναπροσδιορίζοντας την κοινωνική και νομική θέση τους υιοθετούν πολιτικές ιδεολογίες και ενεργοποιούνται γι' αυτές. Αποφυλακισθέντες κρατούμενοι σχηματίζουν οργανώσεις αυτοβοήθειας, οι οποίες έχουν την ευθύνη των επαφών με ομάδες πολιτών και την ευθύνη του συντονισμού οργανωμένης δράσης. Η κοινή γνώμη συμπαρίσταται ενεργητικά δημιουργώντας ομάδες στις οποίες συμμετέχουν μεταξύ των άλλων εγκληματολόγοι, κοινωνιολόγοι, νομικοί

τηρητικών νομοθετών, κυβερνητών και κοινού, το οποίο εν τω μεταξύ είχε αλλάξει στάση λόγω των εξεγέρσεων που σημειώθηκαν εκείνη την περίοδο στις φυλακές, έθεσαν τέρμα στις δραστηριότητες των κρατουμένων.⁸¹ Αυτήν ακριβώς την περίοδο κατά την οποία η σύνθεση του πληθυσμού των φυλακών και οι σχέσεις μεταξύ των κρατουμένων μεταβάλλονταν, ενώ το παλιό άτυπο σύστημα διατήρησης της ηρεμίας και της εύρυθμης λειτουργίας του σωφρονιστικού καταστήματος καταστρεφόταν οριστικά, η διεύθυνση παρεμπόδιζε την οργάνωση των κρατουμένων, και ίσως έτσι τη δημιουργία ενάλλακτικών δομών στην κοινωνία τους.⁸² Το τελευταίο πιθανόν να μπορούσε να προλάβει τον σχηματισμό και την εξάπλωση βίαιων ομάδων στη φυλακή οι οποίες αμφισβητούν κάθε στιγμή την ηρεμία της.

Μετά το 1970 επικρατούν στις φυλακές βίαιες συμμορίες και κλίκες. Η σκληρότητα παραμέρισε όλα τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας των κρατουμένων, όπως αλληλεγγύη, συνοχή και ανεκτικότητα. «Σκληρότητα» σημαίνει, πρώτον, να βρίσκεσαι πάντα σε ετοιμότητα να υπερασπίζεις τον εαυτό σου, ο οποίος βρίσκεται σε μια κατάσταση διαρκούς απειλής και, δεύτερον, να μη διστάζεις να εκμεταλλεύεσαι, ή να ανέχσαι να εκμεταλλεύονται και τον πιο αδύναμο.

Οι toughs, wise guys, convicts ή hogs κλέβουν, επιτίθενται, βιάζουν κρατούμενους, έρχονται σε συχνή σύγκρουση με το προσωπικό όποιες κι αν είναι οι συν-

πειες. «Η φυλακή στα μάτια τους είναι το τελευταίο τεστ ανδρισμού. Ένας άνδρας στη φυλακή είναι ικανός να εξασφαλίσει ό,τι θέλει και να προστατεύσει ό,τι έχει», «εδώ μέσα ο καθένας παίρνει ό,τι μπορεί», «κανείς δεν μπορεί να εξαναγκάσει κάποιον να κάνει κάτι που δεν θέλει» είναι τα βασικά στοιχεία του συστήματος αξιών τους. Κάθε κρατούμενος που δεν αποδέχεται αυτούς τους κανόνες δεν είναι άνδρας, «δεν έχει σεβασμό για τον εαυτό του και δεν μπορεί να αξιώνει σεβασμό από τους άλλους».⁸³

Αποτέλεσμα της επισφάλειας είναι η εθελοντική απομόνωση και οι προσωποποιημένες σχέσεις. Ο Irwin⁸⁴ βρίσκει σ' αυτήν τη μορφή οργάνωσης και πειθαρχίας αντιστοιχίες με εκείνη ενός slum του Σικάγο (Addams area).⁸⁵

Στις διάφορες άγνωστες μεταξύ τους ομάδες του slum επικρατούσε εχθρότητα, προκατάληψη και υποψία. Όπως στα περισσότερα slum, έτσι και σε εκείνο της Addams area υπήρχαν άτομα που απέρριπταν την κοινά αποδεκτή ηθική, η οποία όμως κάλλιεργεί ένα απαραίτητο για την ψυχική ισορροπία και συνύπαρξη αίσθημα ασφάλειας, αυτό ακριβώς που έλειπε από το slum. Το ίδιο συμβαίνει και με τη σύγχρονη φυλακή. Άγνωστοι μεταξύ τους κρατούμενοι αντιμετωπίζονται με καχυποψία· νιώθουν ασφάλεια μόνον εντασσόμενοι σε μικρές ομάδες με βάση κοινές προϋποθέσεις εμπειρίες, κοινά εγκληματικά ή «ιδρυματικά» ενδιαφέροντα.

Ο σύνδεσμος των «σκληρών» κρατουμένων είναι οργανωμένος σε τρία επίπεδα και ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στη «Near-Group» του Yablonsky.⁸⁶ Το πρώτο επίπεδο αποτελείται από τον μικρό πυρήνα των αρχηγών και των φίλων τους που συνδέονται στενά μεταξύ τους αποτελώντας μια κλίκα (μικρή, αυστηρά οροθετημένη ομάδα). Το δεύτερο επίπεδο αποτελείται από ένα μεγαλύτερο αριθμό κρατουμένων οι οποίοι δηλώνουν μέλη και θέλουν να συναποτελέσουν τον ηγετικό πυρήνα. Ενεργοποιούνται κάθε φορά που το χρειάζεται η ομάδα. Τέλος, ο μεγάλος αριθμός των κρατουμένων συμμετέχει περιστασιακά, κυρίως όταν πρόκειται για σύγκρουση με άλλη/ες ομάδα/ες.

Αλλαγές έχουν σημειωθεί και στις οικονομικές σχέσεις των κρατουμένων. Την εποχή του Big House υπήρχαν λίγα άτομα –οι merchants, politicians– που ασκούσαν τον οικονομικό έλεγχο της φυλακής και εξυπηρετούσαν τους φυλακισμένους κατά πολύ δικαιότερο τρόπο απ' ό,τι αυτήν την περίοδο. Αν και οι υπόλοιποι κρατούμενοι δεν τους εκτιμούσαν, οι σχέσεις τους ήταν αρμονικές γιατί οι merchants είχαν δύναμη και επιρροή στη διεύθυνση. Στη σύγχρονη φυλακή τα περισσότερα είδη γίνονται αντικείμενο συναλλαγών και στυγνής εκμετάλλευσης.⁸⁷ Εξαιρούνται

μόνον όσα είδη χορηγεί το σωφρονιστικό κατάστημα και θεωρούνται ως απολύτως αναγκαία (τροφή, ρουχισμός και μια μικρή ποσότητα καπνού). Πάρα πολλά είδη εισάγονται λαθραία στη φυλακή, όπως αλκοολούχα ποτά, μαριχουάνα, ηρωίνη, PCP (ηρεμιστικό), LSD, αμφεταμίνες, παρόλληλα δε πολλές υπηρεσίες παρέχονται ή ασκούνται παράνομα (homosexual services, δανεισμός, τοκογλυφία). Η πρόσβαση στα «αγαθά» εξαρτάται μόνον από την οικονομική επιφάνεια του κρατουμένου, δηλαδή την αμοιβή από την εργασία του, το χορηγούμενο από την οικογένειά του ποσό και τα κέρδη των προσωπικών του παράνομων οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι επιτυχημένοι και ευκατάστατοι κρατούμενοι, μ' άλλα λόγια όσοι έχουν στη διάθεσή τους πολλά αγαθά, απολαμβάνουν μεγάλη εκτίμηση.⁸⁸

5. Η κοινωνία των κρατουμένων στις σημερινές ελληνικές φυλακές

Εάν η παρουσία στον ευρωπαϊκό χώρο ανάλογων προς τις ΗΠΑ ερευνών είναι ισοχή, στην Ελλάδα απουσίασε εντελώς έως τη δημοσίευση της Προκαταρκτικής Έκθεσης του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (1988).⁸⁹

Η παλαιότερη ελληνική βιβλιογραφία, επηρεασμένη από τη γενικότερη επιστημονική τάση της εποχής, αναφέρεται στην ψυχολογία του κρατουμένου.⁹⁰ Ο Καρανίκας παραθέτει τύπους εγκαθιέρχων από ξένες έρευνες, συγκεκριμένα από εκείνες των Birnbaum, Sieverts και Klug. Αναφέρει τον «κανονικό», τον «ευερέθιστο», τον «διανοητικώς καθυστερημένο», τον «άβουλο», «τον ισχυράς βουλήσεως και ενεργητικό», τον «υστερικό», τον «παραπονούμενο», τον «πτωχό ή άμοιρο παρορμήσεων», τον «ατίθασο» εγκάθειρτο και τον «τακτικό θαμώνα των σωφρονιστηρίων».⁹¹ Με αφορμή την ανεπάρκεια του σωφρονιστικού προσωπικού στην Ελλάδα, κάνει νύξη στο βιβλίο του για την κοινωνία των κρατουμένων. Γράφει σ' ένα σημείο για τη φυλακή της Λευκάδας: «Παρά τās καλās κτιριακάς συνθήκας, οί κρατούμενοι διεβίουn κατά τήn διαφωτιστικήn έκθεσιν του άρμοδιου έπιθεωρητου γυμνητεύοντες, άξύριστοι, όπλοφορούντες καί όργανώνοντας καπτηλεία έν τη φυλακή μέ χαρτοπαιξίαν, καφέδες κτλ.».⁹²

Ός προς την προσαρμογή του κρατουμένου στον ρυθμό και τη ζωή των «σωφρονιστηρίων» υπάρχουν κατά τον ίδιο συγγραφέα δύο πιθανότητες: η μεν μία της μετάνοιας και της επιδείξεως θέλησης προς βελτίωση ώστε να μπορεί να απολαμβάνει και ορισμένες εύνοιες, η δε άλλη της υπερδιεγέρσεως του συναισθήματος

του «εγώ», η οποία θα τον οδηγήσει σε προστριβές με την τάξη και την πειθαρχία του ιδρύματος.⁹³ Ός εκ τούτου, ο Καρανίκας διακρίνει είτε την απόλυτη υποταγή είτε την αντίδραση στον επίσημο κανονισμό της φυλακής.

Μετά το 1950 δημοσιεύονται αμερικα-

νικές κοινωνιολογικές έρευνες για τις υποπολιτισμικές ομάδες των κρατουμένων. Ο Γαρδικας έχοντάς τες υπόψη του παρατηρεί ότι «οί κατάδικοι άποτελούσιν έντός της φυλακής ιδίαν κοινωνίαν, ένούμενοι ψυχικώς υπό του συναισθήματος της άλληλεγγύης των ζώντων τό αυτό είδος ζωής, όπερ άγει αυτούς εις κοινήν άμυναν κατά των δυσχερειών, άς παρέχει τό είδος τουτο της ζωής».⁹⁴ Εάν η φυλακή ακολουθεί το κοινοβιακό σύστημα και ο αριθμός των κρατουμένων είναι υψηλός, ασκείται στο άτομο «ίσχυροτάτη επίδρασις της ψυχής του όχλου» των καταδικών και παύει πλέον να έχει ατομικό ψυχικό βίο.⁹⁵ Ο φυλακισμένος κατέχεται από το συναισθηματικό ότι είναι έρμαιο της αυθαιρεσίας των άλλων και ότι στερείται μέσων αμύνης, γι' αυτό είναι επιθετικός και καχύποπτος. Ο μακροχρόνιος περιορισμός στο σωφρονιστικό κατάστημα τον οδηγεί σε «έλλειψιν διαφερόντων, άβουλησίαν καί ψυχικήν άπάμβλυνσιν. Ό επί έτη έθιζόμενος νά θέλη μόνον όσα οί κανονισμοί καί οί προϊστάμενοι αυτού θέλουνσιν, άπομανθάνει νά έχη άτομικήν βούλησιν».⁹⁶

Αν και οι Έλληνες εγκληματολόγοι ήταν την εποχή εκείνη απόλυτα ενημερωμένοι για τον σύγχρονο προβληματισμό της επίδρασης της φυλακής στη συμπεριφορά των κρατουμένων, στα χρόνια που ακολούθησαν δεν πραγματοποιήθηκαν, όπως θα περίμενε κανείς, τέτοιου είδους έρευνες. Ακόμη και η περιγραφική ανάλυση της κοινωνίας των κρατουμένων μετά το 1930 θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για

να παρατηρήσει κανείς τη διαφοροποίηση της κοινωνικής δομής των κρατουμένων και την αντιστοιχία τους με την ελληνική κοινωνία. Ενώ τέτοιου είδους μελέτες δεν υπάρχουν, είναι αντίθετα αρκετές οι προσπάθειες προσέγγισης της σωφρονιστικής πολιτικής στη χώρα μας, με ιδιαίτερη αναφορά στην κατάσταση των ελληνικών φυλακών.⁹⁷ Επειδή όμως το παρόν άρθρο δεν έχει ως αντικείμενο το παραπάνω θέμα αλλά το σύστημα των κρατουμένων, πρέπει να περιορισθεί μόνον σ' αυτό.

Θα αναφερθώ αναλυτικά στη μοναδική, απ' όσο γνωρίζω, ελληνική έρευνα του συστήματος των κρατουμένων. Η ερευνητική ομάδα του ΕΚΚΕ επέλεξε από τον πληθυσμό έξι ανδρικών φυλακών της χώρας με κλιμακούμενη αυστηρότητα λειτουργίας ως αντιπροσωπευτικό δείγμα 427 κρατούμενους.⁹⁸ Ειδικότερα, 10,8% του δείγματος εκτίουν την ποινή τους στη φυλακή της Κέρκυρας (από την Έκθεση χαρακτηρίζεται ως φυλακή ασφαλείας), 17,7% του Επταπυργίου (τρόφιμοι πολύ βαριάς εγκληματικότητας), 18,7% της Αίγινας (τρόφιμοι σοβαρής εγκληματικότητας), 16,8% της Χαλκίδας (παραγωγική), 10,6% του Βόλου (δικαστική) και 25,3% της Τίφινθας (αγροτική). Οι κρατούμενοι των παραπάνω φυλακών αποτελούν το 1/4 του συνολικού αριθμού των ενήλικων φυλακισμένων σ' όλη τη χώρα το έτος 1982, ενώ το δείγμα εκπροσωπεί το 6,6% των κρατουμένων το έτος 1982 και το 6,1% των κρατουμένων το έτος 1983.⁹⁹

εκφράζονται από τις απαντήσεις που δίνουν στο ερωτηματολόγιο. Δεν προέρχονται επομένως και από μια διαχρονική παρατήρηση της ζωής και των αντιδράσεών τους στο σωφρονιστικό κατάστημα. Επιπλέον, δεν χρησιμοποιείται και ένα ιστορικό παραμονής τους στη φυλακή με πι-

61% του δείγματος έχει ηλικία 25-45 ετών, 55% διαμένει σε αστικά κέντρα ενώ 41,5% σε αγροτικές περιοχές· 67% είναι τεχνίτες, εργάτες, γεωργοί, αγρότες, μικροπωλητές, μικρέμποροι, ή ασκούν βοηθητικά επαγγέλματα (τάξη γ'). 44,7% των κρατουμένων είναι υπότροποι, εκ των οποίων 61,8% έχει ήδη βρεθεί στη φυλακή τουλάχιστον δύο φορές και 44% το λιγότερο για ένα έτος· 55,5% βρίσκεται για πρώτη φορά στη φυλακή. Οι πρόσφατες καταδίκες αφορούν σε ποσοστό 32,6% του δείγματος εγκλήματα βίας, σε ποσοστό 27,2% «κτητική» (δηλ. κλοπές, απόπειρα κλοπής, κλεπταποδοχή, ζωοκλοπή, διακεκριμένες περιπτώσεις κλοπής κ.λπ.) και 14% «ωφελμιστική» εγκληματικότητα (δηλ. πλαστογραφία, ακάλυπτες επιταγές, απάτη, υπεξαίρεση κ.λπ.).

Ως προς τους ρόλους και τις αξίες της κοινότητας των κρατουμένων¹⁰⁰ που αφορά άμεσα το παρόν άρθρο υπάρχουν ορισμένα σημεία στα οποία θα ήθελα να επισημάνω την προσοχή, απλώς και μόνον επειδή υπάρχει δυσκολία σύγκρισης της μοναδικής ελληνικής έρευνας σ' αυτά τα σημεία με άλλες γνωστές αμερικανικές και ευρωπαϊκές μελέτες.

– Η πρώτη παρατήρηση είναι μεθοδολογικού περιεχομένου και σχετίζεται με τις γενικότερες επιφυλάξεις που έχουν εκφραστεί για την αξιοπιστία της αποκλειστικής χρήσης ερωτηματολογίων. Στην παρούσα έρευνα, οι αξίες της κοινότητας των κρατουμένων έχουν αξιολογηθεί μόνο με βάση τις απόψεις τους, όπως αυτές

θανές αναφορές του προσωπικού για πειθαρχικά παραπτώματα, κυρώσεις, απόπειρες απόδρασης, αυτοκτονίας κ.λπ.

– Στην έρευνα χρησιμοποιούνται οι όροι των αμερικανικών μελετών που αφορούν το κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο των κρατουμένων για να προσδιορίσουν την παραβατική ή νομότυπη συμπεριφορά τους στη φυλακή. Ενώ η ονομασία των τύπων των κρατουμένων είναι ίδια με εκείνη των αμερικανικών ερευνών αποδίδεται σ' αυτούς ένα διαφορετικό περιεχόμενο έτσι ώστε να δημιουργείται σύγχυση στον αναγνώστη/μελετητή αν επιχειρήσει να συσχετίσει τις τυπολογίες των κρατουμένων στις ελληνικές και τις αμερικανικές έρευνες (βλ. τους τύπους α, β, γ).¹⁰¹ Ο τύπος γ, φερ' ειπείν, αν και αντιστοιχεί στον right guy (antisocial) του Schrag, στην εν λόγω έρευνα χαρακτηρίζεται Ψευδοκοινωνικός, δηλαδή pseudo-social, κάτι που παραπέμπει στον politician. Οι χαρακτηρισμοί αντικοινωνικός (antisocial), ακοινωνικός (asocial), ψευδοκοινωνικός (pseudosocial) και (προ)κοινωνικός (prosocial) είναι μια τυπολογία που διατύπωσε ο Schrag με βάση το κοινωνικό και εγκληματικό παρελθόν των κρατουμένων και όχι με βάση τη συμπεριφορά τους στο σωφρονιστικό κατάστημα. Οι τύποι σε σχέση με τη νομότυπη ή παραβατική συμπεριφορά τους στη φυλακή είναι, όπως μόλις παραπάνω σημειώθηκε, οι right guy, outlaw, con politician, square John.

– Η αλληλεγγύη εκτιμάται από το 45,2% και η μη ενοχλητική συμπεριφορά (Do Your Own Time) από το 58,5% του δείγματος ως στάση που πρέπει να τηρείται από τα μέλη της κοινωνίας τους. Επειδή όμως μπορεί να υπάρχει απόκλιση μεταξύ «λεκτικής» αλληλεγγύης (όπως εκφράζεται στις απαντήσεις) και πραγματικής, καλό θα ήταν, εφόσον απουσιάζει η μέθοδος της παρατήρησης ή η χρήση των ιστορικών παραμονής, να υπήρχαν οι ερωτήσεις: 1) «Πόσο πιστεύετε ότι είναι περίπου το ποσοστό που ακολουθεί μια στάση αλληλεγγύης με τους κρατούμενους, μη ενοχλητικής συμπεριφοράς, αποστασιοποίησης, συμβατικής ή μη συμβατικής συμπεριφοράς»,¹⁰² και 2) «Εσείς τι στάση ακολουθείτε ως επί το πλείστον;»

– Τέλος, μένει ασαφές αν οι ρόλοι θεωρούνται προϊόν του συστήματος της φυλακής ή αν αποτελούν μεταφορά από την ελεύθερη κοινωνία, παρόλο που έχουν διατυπωθεί για το συγκεκριμένο θέμα δύο υποθέσεις έρευνας.¹⁰³

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης για τις αξίες που διέπουν τη συνύπαρξη των κρατουμένων, η μη ενοχλητική συμπεριφορά και η αποστασιοποίηση (Play it cool and do your own time) συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά επιδοκιμαζόμενης στάσης (75,4%) από τους κρατούμενους, σημειωτέον δε ότι 42,6% του δείγματος θεωρεί ως καλό συνάδελφο τον διακριτικό.¹⁰⁴

Οι κρατούμενοι της Κέρκυρας επιδοκίμαζουν αναλογικά περισσότερο τη θετική συμβατική συμπεριφορά (φιλομάθεια, εντιμότητα κ.λπ.) και εκείνη που στρέφεται δυναμικά κατά της διεύθυνσης, ενώ αποδοκιμάζουν περισσότερο την αποστασιοποίηση.¹⁰⁵ Οι κρατούμενοι του Επαυγίου κατακρίνουν την ενοχλητική συμπεριφορά και τη διατάραξη του status quo, της Αίγινας και της Τίρυνθας επιδοκίμαζουν την αποστασιοποίηση, της Χαλκίδας και του Βόλου την αλληλεγγύη. Είναι ενδιαφέρον ότι στις κλειστές φυλακές όπου φιλοξενούνται άτομα με σοβαρή εγκληματικότητα, καίτοι επικροτείται περισσότερο η δυναμική συμπεριφορά κατά της διεύθυνσης ή η αποστασιοποίηση στην ευρύτερη μορφή της (μη ενοχλητική συμπεριφορά, μη διατάραξη της καθεστηκινίας τάξης),¹⁰⁶ η αλληλεγγύη δεν κατέχει τη δεύτερη θέση επιδοκιμαζόμενης συμπεριφοράς.

Στην έρευνα διατυπώθηκε μια τυπολογία κρατουμένων ανάλογα με την τηρούμενη απέναντι στον κανονισμό και το προσωπικό της φυλακής στάση.¹⁰⁷ Ο κοινωνικός τύπος (α) συμμορφώνεται με τους κανονισμούς της υπηρεσίας χωρίς να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση της φυλακής· ο αντικοινωνικός τύπος (β) κολακεύει το προσωπικό και καταβάλλει κάθε προ-

σπάθεια να αποσπάσει την εύνοια της διεύθυνσης: ο ψευδοκοινωνικός τύπος (γ) είναι απείθαρχος στους κανονισμούς και εχθρικός προς το προσωπικό, αλλά αλληλέγγυος με τους συναδέλφους του και ακολουθεί πάντοτε τους άγραφους νόμους της κοινωνίας τους: ο ακοινωνικός τύπος (δ) είναι εχθρικός και απομονωμένος γιατί δεν σέβεται ούτε τον κώδικα των κρατουμένων ούτε τον κανονισμό της φυλακής.

Ο κοινωνικός τύπος α («ωραίος») απολαμβάνει τη μεγαλύτερη εκτίμηση του δείγματος (77%). Ο αντικοινωνικός τύπος β («ρουφιάνος») αποδοκιμάζεται από το 85% ενώ χαιρεί μεγάλης εκτίμησης μόλις από το 3,3%. Ο ψευδοκοινωνικός τύπος γ («σωστός άνδρας», «μάγκας») έχει σε ποσοστό 35% μεγάλη αποδοχή και συμπάθεια – ιδιαίτερα μεταξύ των υποτρόπων – τουναντίον δεν εκτιμάται καθόλου από το 28,1% των κρατουμένων. Ο ακοινωνικός τύπος δ δεν τυχάνει καμιάς υπόληψης για το 66,7% του δείγματος.

Όπως έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες οι δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων είναι ιδιαίτερα αντιπαθείς στην κοινωνία των κρατουμένων.^{107α} έτσι και στο εν λόγω δείγμα ο βιαστής συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό αποστροφής (93%). Ακολουθεί ο δράστης ανθρωποκτονίας (66%) και ο κλέφτης (62,2%) παρόλο ότι 40,8% του δείγματος βρίσκεται στη φυλακή για «κτητική» (27,2%) και «ωφελεμιστική» (13,6%) εγκληματικότητα. 49,8% των κρατουμένων τρέφουν αντιπάθεια για τον δεσμοφύλακα ενώ 47,7% διάκινεται συμπαθώς προς αυτόν,¹⁰⁸ πράγμα διόλου παράδοξο αφού η καθημερινή επαφή μεταξύ των δύο ομάδων καταρρίπτει τις προκαταλήψεις της μιας για την άλλη και καθιστά αναγκαία την ειρηνική συμβίωση και την κατανόηση.

Σε περίπτωση «σύγκρουσης» με το προσωπικό, 54,6% των κρατουμένων δηλώνει ότι συμπαρίσταται συναισθηματικά στον/στους συναδέλφους, ενώ δεν είναι αμελητέο το ποσοστό (24%) που δηλώνει ότι θα τηρήσει στάση δικαιοκρισίας, για να κυριαρχήσει τελικά αυτή η στάση όταν η σύγκρουση λάβει συγκεκριμένη μορφή.¹⁰⁹

Η έρευνα εξέτασε και την ύπαρξη ηγετικής φυσιογνωμίας στα συγκεκριμένα σωφρονιστικά καταστήματα.¹¹⁰ Αν και 50% του δείγματος απάντησε ότι υπάρχουν ηγετικές προσωπικότητες στη φυλακή (48% ότι δεν υπάρχουν), εντούτοις 27,4% (επί του συνόλου του δείγματος) δεν μπόρεσε να δώσει τα χαρακτηριστικά της. Διαμορφώθηκε δε ένα ευρύ φάσμα γνωρισμάτων (δώδεκα ομάδες, μεταξύ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό έλαβε η «μαγκιά»:¹¹¹ έτσι ώστε δεν μπο-

ρούμε να πούμε ότι υπάρχει μια απορροσταλλωμένη άποψη για την ηγετική φυσιογνωμία στις ελληνικές φυλακές, γιατί πιθανόν να μην υφίστανται τέτοιες καθιερωμένες μορφές.

Ενδιαφέρουσα είναι η ταξινόμηση των κρατουμένων με βάση τα παρωνύμια

τους.¹¹² Η μεγαλύτερη ποικιλία αναφέρεται στον «προδότη» («ρουφιάνο», «όργανο της διεύθυνσης», «κύριο υπάλληλο»), ο οποίος αποδοκιμάζεται για τη στάση του περισσότερο από όλους τους τύπους των εγκλείστων. Ο «ρουφιάνος» δεν αναλογεί στον politician: ο politician δεν ασκεί προδοτική τακτική, αλλά κατέχοντας θέσεις-κλειδιά στο οικονομικό σύστημα της φυλακής προσπαθεί να αποκομίσει οφέλη τόσο από τους κρατούμενους όσο και από το προσωπικό. Προδοτική στάση εκ μέρους του θα είχε αρνητική επίδραση στις εμπορικές του υποθέσεις και απώλεια της λίγης εμπιστοσύνης που χαιρεί μεταξύ των κρατουμένων. Ο αντίποδας του προδότη είναι ο «άνδρας» («μάγκας», «σπαθένιος» κ.λπ.), χαρακτηριστικά του οποίου είναι η ευθύτητα απέναντι στην υπηρεσία και τους συναδέλφους, η αντοχή, η ειλικρίνεια και το θάρρος. Ο «άνδρας» αντιστοιχεί σε γενικές γραμμές στον right guy της τυπολογίας του Schrag, ο εριστικός και προκλητικός «ψευτομάγκας» («ψευτοπαλικαράς», «τοαμπουκάς», «μπελάς») στον outlaw του Big House, στον state raised youth του «αναμορφωτικού καταστήματος», και στους low riders και fuck-ups της σύγχρονης φυλακής.

Η διατύπωση συμπερασμάτων από την πρώτη παρουσίαση της έρευνας του ΕΚΚΕ θα ήταν πρόωγη. Πάντως, από τα στοιχεία που παρατίθενται η μη ενοχλητική συμπεριφορά (58,2%: Don't interfere with inmates interests), η αποστασιοποίηση (16,9%: Play it

cool and do your own time) και η αλληλεγγύη με τους συγκαταμένους (45,2%: Keep off a man's backs, be loyal to your class) αποτελεί στάση ευρύτερης αποδοχής. Δεν αποκλίνει επομένως από την αντίστοιχη στάση των κρατουμένων ευρωπαϊκών και αμερικανικών ερευνών της περιόδου του Big House. Την παραπάνω διαπίστωση έρχεται να ενισχύσει και το ποσοστό εκτίμησης των κρατουμένων στον τύπο α (77,3%),¹¹³ δηλαδή εκείνον που τηρεί τους κανονισμούς της υπηρεσίας χωρίς να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση της φυλακής.

6. Η επίδραση της ιδρυματοποίησης στην υποτροπή

Παρά τον μεγάλο αριθμό ερευνών για την ιδρυματοποίηση, οι γνώσεις για τις συνέπειές της και ειδικότερα για την επίδραση στην υποτροπή των κρατουμένων είναι πολύ περιορισμένες.

Η έρευνα του βαθμού ιδρυματοποίησης αναπτύχθηκε με σκοπό να προγνωσθεί το αποτέλεσμα της αφομοίωσης στην υποπολιτισμική ομάδα των φυλακισμένων, επειδή υποτίθεται ότι η συμμετοχή σ' αυτήν έρχεται σε αντίθεση με τις προαπαιτήσεις του σωφρονιστικού καταστήματος για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων. Οι ερευνητές όμως με την πάροδο του χρόνου εγκατέλειψαν αυτή

με τη φυλακή και τον προσανατολισμό του στην αποφυλάκιση, προσδιορίστηκαν τέσσερα πρότυπα συμπεριφοράς (τύποι ενσωμάτωσης). Διαπιστώθηκε ότι οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν στην υιοθέτηση του ενός ή του άλλου προτύπου δεν σχετίζονται με κοινωνικά χαρακτηριστικά

την προσπάθεια, και ό,τι ήταν αρχικά ένα μέσο για την επιτυχία ενός σκοπού έγινε στο τέλος αυτοσκοπός και η μελέτη της υποτροπής εγκαταλείφθηκε.¹¹⁴

Πάντως, απ' όσες έρευνες έχουν γίνει ο βαθμός αποδοχής της υποκυλιούρας των εγκλείστων δεν επιτρέπει κανένα άμεσο συμπέρασμα για μια πιθανή μελλοντική εγκληματική καριέρα. Ο υψηλός βαθμός παθητικότητας που προκαλούν τα κλειστά σωφρονιστικά καταστήματα με ανυπακοή πειθαρχία και οι αβέβαιες προοπτικές των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους, τους οδηγούν συχνά σε αποδοχή του περιθωριακού ρόλου που τους απονέμει το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο λόγω της καταδίκης και παραμονής τους στη φυλακή, και σε ένταξη σε περιθωριακές ομάδες.¹¹⁵ Η κοινωνική τους ενσωμάτωση ως εκ τούτου γίνεται, αν όχι ανέφικτη, ιδιαίτερα δύσκολη.

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μελέτη για τη σχέση της ιδρυματοποίησης και της κοινωνικής αναπροσαρμογής είναι εκείνη της Goodstein.¹¹⁶ Σε αντίθεση με τις έρευνες που είχαν προηγηθεί, η συγγραφέας εξέτασε την αφομοίωση των κρατουμένων τριών σωφρονιστικών καταστημάτων από το νόμιμο σύστημα της φυλακής και τη σχέση του συγκεκριμένου τρόπου συμπεριφοράς με τη διαδικασία κοινωνικής επανένταξης. Η παρατήρηση των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους διήρκεσε έξι μήνες. Με βάση την αποδοχή ή μη του επίσημου συστήματος και με μεταβλητές την ικανοποίηση του κρατουμένου

των κρατουμένων (με εξαίρεση τον «rebellious» που χαρακτηρίζεται περισσότερο από τους άλλους κρατούμενους του δείγματος για μικρή οικογενειακή υποστήριξη, νεαρότερη από τους άλλους κρατούμενους ηλικία πρώτης σύλληψης και άφθονες εμπειρίες φυλακίσεως).

Οι τύποι αυτοί είναι:

- ο επαναστατημένος κρατούμενος (rebellious, μικρή ικανοποίηση με τη φυλακή, μικρός προσανατολισμός στην αποφυλάκιση) απορρίπτει τους κανόνες και τις αξίες της διεύθυνσης και του προσωπικού προς χάριν των κανόνων που ενοχλούν τη συνοχή και την αυτονομία των εγκλείστων. Έχει στο ενεργητικό του πολλά πειθαρχικά παραπτώματα και δεν απασχολείται με κάποια εργασία κατά την παραμονή του στη φυλακή. Αντιστοιχεί στον *right guy, real man* του Schrag.

- ο θεατρίνος (manipulative, μικρή ικανοποίηση με τη φυλακή, υψηλός προσανατολισμός στην αποφυλάκιση) δεν είναι ευχαριστημένος από την παραμονή του στη φυλακή, αλλά το κρύβει ελπίζοντας ότι με τη συμμόρφωση στον κανονισμό θα κάνει τη ζωή του πιο εύκολη και θα επιταχύνει την αποφυλάκισή του. Συμμετέχει στα βελτιωτικά προγράμματα του καταστήματος. Αντιστοιχεί εν πολλοίς στον politician.

- ο ιδρυματοποιημένος (institutionalized, υψηλή ικανοποίηση με το σωφρονιστικό κατάστημα, χαμηλός προσανατολισμός στην αποφυλάκιση). Ακολουθεί τον κανονισμό προσπαθώντας να

δημιουργήσει έναν άνετο τρόπο διαβίωσης στη φυλακή: συμμετέχει στα προγράμματα και έχει κάποια «καλή» δουλειά κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο σωφρονιστικό κατάστημα.

- ο αισιόδοξος (positivist, υψηλή ικανοποίηση με το σωφρονιστικό κατάστημα, έντονος προσανατολισμός στην αποφυλάκιση). Προσαρμόζεται στην καθημερινή ρουτίνα, δεν είναι αρνητικά διατεθειμένος απέναντι στη φυλακή, αποδέχεται την εξουσία της διεύθυνσης και του προσωπικού, διατηρεί δε παράλληλα τις διασυνδέσεις του μ' έναν κύκλο ατόμων στην ελεύθερη κοινωνία. Αντιστοιχεί στον τύπο του square John.

Ως προς την κοινωνική επανένταξη των τεσσάρων τύπων παρατηρήθηκε ότι οι κρατούμενοι οι περισσότεροι ενσωματωμένοι στο νόμιμο σύστημα της φυλακής έχουν τους πρώτους μήνες μετά την αποφυλάκιση τις μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής στην ελεύθερη κοινωνία (εύρεση εργασίας, σταθερότητα ενασχόλησης, χρήση τοξικών ουσιών, προβλήματα από την υπηρεσία προστατευτικής επίβλεψης, ανάκληση της υφ' όρον απολύσεως κ.λπ.). Αφού όμως μεσολαβήσουν δύο μήνες από την αποφυλάκιση, οι διαφορές μεταξύ των τεσσάρων ομάδων εξαφανίζονται. Η επίδραση της φυλακής στη συμπεριφορά των κρατουμένων μετά την αποφυλάκιση φαίνεται να είναι ισχυρή μόνο για μικρό χρονικό διάστημα. Τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι αποφυλακισθέντες είναι τόσο έντονα ώστε εξουδετερώνουν τις επιδράσεις του σωφρονιστικού καταστήματος.

Οι αβέβαιες προοπτικές εκφράζονται και από το δείγμα της έρευνας του ΕΚ-ΚΕ.¹¹⁷ 57% προβλέπει ότι θα συναντήσει δυσκολίες προσαρμογής¹¹⁸. ειδικότερα, τα προβλήματα οικονομικής φύσεως (58,6%) και κοινωνικής απόρριψης (52,1%) συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό ανησυχίας των δειγμάτων.¹¹⁹ Κατά τη γνώμη των κρατουμένων οι δυσκολίες οφείλονται στο στίγμα της καταδίκης (52,5%), στην οικονομική ανέχεια και στην έλλειψη επαγγελματικής προοπτικής (28,3%).¹²⁰ Το 34% του δείγματος πιθανολογεί ότι θα διαπράξει στο μέλλον παράνομη πράξη, από το οποίο 22,2% δηλώνει ότι έχει ελάχιστες έως λίγες πιθανότητες και 11,7% αρκετές έως πολλές, κυρίως λόγω αποδοχής του εγκληματικού ρόλου και ελλείψεως κοινωνικής μέριμνας.¹²¹

Οι κρατούμενοι της Κέρκυρας (εκεί συγκεντρώνεται ο μεγαλύτερος αριθμός υποτρόπων του δείγματος) θεωρούν ότι έχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις άλλες φυλακές πολλές πιθανότητες υποτροπής, ενώ της Θεσσαλονίκης σε μεγαλύτερο ποσοστό αρκεί. Ως κυριότερη αιτία υποτροπής αναφέρουν την «α-

στυνομική εξώθηση» (εννοείται η αστυνομική ευαισθητοποίηση λόγω βεβαρημένου ποινικού παρελθόντος), το γεγονός δηλαδή ότι μετά την αποφυλάκισή τους «τους καταδιώκει η αστυνομία», «ότι τους παίρνουν συχνά για εξακριβωση στοιχείων» και «τους κατηγορούν στους εργοδότες τους». Τέλος, οι κρατούμενοι της Αίγινας κατονομάζουν ως λόγους υποτροπής συχνότερα τους «κοινωνικούς παράγοντες» (ανεργία, οικονομική ανάγκη, ναρκωτικά, περιβάλλον, κοινωνικά προβλήματα).¹²²

7. Αντί επιλόγου

Όπως ήδη τονίστηκε, η επιτυχία του σκοπού μιας οργάνωσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αποδοχή του σκοπού εκ μέρους των μελών της οργάνωσης (εδώ: κρατούμενους και προσωπικό). Οι κρατούμενοι μπορούν να βοηθήσουν, να εξουδετερώσουν και να σχετικοποιήσουν την επιτυχία του σκοπού του σωφρονιστικού καταστήματος. Επομένως, η ανάπτυξη και η έρευνα ενός μοντέλου, το οποίο μπορεί να εξηγήσει επαρκώς τη δημιουργία των υποπολιτισμικών ομάδων στα σωφρονιστικά καταστήματα, είναι μεγάλης πρακτικής σημασίας για την επίτευξη του σκοπού τους.

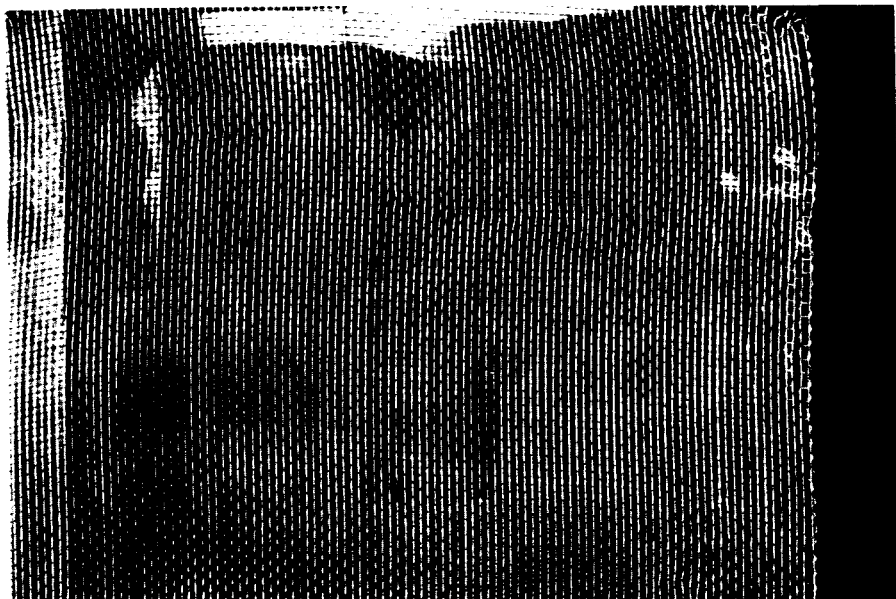
Για παράδειγμα, εάν υποτεθεί ότι σκοπός της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι η επανακοινωνικοποίηση του ποινικού παραβάτη, τότε – η αποδοχή του λειτουργικού μοντέλου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι με τον σωστό συνδυασμό βελτιωτικών μέτρων και προγραμμάτων στη φυλακή είναι δυνατόν τα άτομα που ζουν σ' αυτήν να διατίθενται θετικά απέναντι στον σκοπό του σωφρονιστικού καταστήματος και έτσι να μπορούμε να προγνώσουμε τη μελλοντική συμπεριφορά τους στην ελεύθερη κοινωνία.

– η γενική αποδοχή της δεύτερης θεωρίας είναι μάλλον πεσιμιστική, γιατί τα σωφρονιστικά καταστήματα εμφανίζονται σαν πεδία των οποίων οι δυνατότητες να επηρεάσουν μια συμπεριφορά είναι πολύ περιορισμένες. Έτσι λοιπόν, είναι μάλλον αδύνατον να επιδράσει το σωφρονιστικό κατάστημα στους κρατούμενους, επειδή αυτοί ενεργούν με βάση από τα πριν αποκτηθείσες απόψεις και τρόπους συμπεριφοράς.

Κατά τη γνώμη μου, τα παραπάνω μοντέλα είναι συμπληρωματικά και όχι αντίθετα μεταξύ τους. Οι φυλακές δεν θα επιτύχουν τον «επανακοινωνικοποιητικό» σκοπό τους αν τα μέτρα που λαμβάνουν εξουδετερώνονται από εξωιδρυματικούς παράγοντες. Το στίγμα μιας πρώην καταδίκης σε στερητική της ελευθερίας ποινή προξενεί αυτόματα σ' ένα άτομο

περιορισμό των δυνατοτήτων επανένταξής του στο κοινωνικό σύνολο. Γίνεται, άρα, φανερό πόσο εξουδετερώνονται μετά την αποφυλάκιση οι όποιες προσπάθειες κοινωνικής επανένταξης έλαβαν χώρα στο σωφρονιστικό κατάστημα.

Τα θεωρητικά μοντέλα της οργάνωσης

της φυλακής και του συστήματος των κρατουμένων αναπτύχθηκαν με βάση τη δομική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα των σωφρονιστικών καταστημάτων των ΗΠΑ. Αναμφισβήτητο σ' αυτά τα μοντέλα υπάρχουν στοιχεία που είναι γενικεύσιμα και πέραν των εθνικών τους ορίων. Όπως διαπιστώθηκε από μια μεγάλη έρευνα σε είκοσι δύο φυλακές πέντε χωρών,¹²³ η ιδρυματοποίηση, η αρνητική στάση των κρατουμένων απέναντι στο προσωπικό και η «Pluralistic Ignorance»¹²⁴ αποτελούν «διεθνή» φαινόμενα: αντίθετα, το επίπεδο απόκλισης από τους τυπικούς κανόνες του σωφρονιστικού καταστήματος αποτελεί περισσότερο αντανάκλαση της κοινωνικής δομής από την οποία προέρχονται οι κρατούμενοι και λιγότερο αντίδραση στο περιβάλλον που βρίσκονται.

Μολαταύτα υπάρχει αδήριτη αναγκαιότητα εθνικής έρευνας, γιατί θα ήταν επικίνδυνη η απλοποιητική μεταφορά των αναφερθέντων μοντέλων ιδρυματοποίησης στις ελληνικές φυλακές, κυρίως λόγω της ελληνικής πολιτισμικής ιδιομορφίας και κατά συνέπεια της υποκουλτούρας των κρατουμένων. Το πρώτο παράδειγμα το δίνει η έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, την οποία θεωρώ ιδιαίτερα διαφωτιστική και θα πρέπει να σηματοδοτήσει την αρχή μιας επισταμένης μελέτης του σωφρονιστικού προβλήματος στην Ελλάδα. Οι παρατηρήσεις του Καρανίκα ότι το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της παρ' ημίν σωφρονιστικής πολιτικής είναι ο «πρα-

κτικός εμπειρισμός» επειδή δεν μελετήθηκε σοβαρά, εμπειριστατωμένα και στο σύνολό του το σωφρονιστικό πρόβλημα ή εάν έτυχε κάποιας προσεκτικής μελέτης, το κράτος δεν θέλησε να ενδιαφερθεί σοβαρά για τη λύση του αλλά περιοριζόταν «εις πρόχειρον εμβολωματικήν πολιτικήν», είναι ακόμη και σήμερα επίκαιρες μολονότι έχουν περάσει σαράντα χρόνια.¹²⁵

«Η τάσις της δημιουργίας άρτίων και συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις νομοθετημάτων εἶναι διάχυτος παρ' ἡμῖν (...). Τοιαῦτα θεωρητικῶς ἄρτια νομοθετικά κατασκευάσματα δυνατόν νά κολακεύωσι τὸν ἐγωϊσμόν ὠρισμένων ἐπιστημόνων, πολιτικῶν ἢ ἀνωτέρων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, οὐσιαστικῶς ὁμως ἀποτελοῦσι μίαν πολλαπλῶς βλαβεράν χαρτίνην νομοθεσίαν ἄνευ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου, ἐφ' ὅσον δὲν λαμβάνεται ἐν ταυτῷ καὶ ἡ φροντίς τῆς δημιουργίας τῶν ἀπαραίτητων προϋποθέσεων διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτῶν ἐφαρμογήν».¹²⁶

Εν ὅψει του πρόσφατα ψηφισθέντος «Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων», για να μη μείνει κι αυτός «χαρτίνη νομοθεσία» θα ήταν σκόπιμη:

– η περιγραφή ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος κρατουμένων όλου του φάσματος των ελληνικών φυλακών με βάση τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά και το ποινικό παρελθόν τους.

– η διαδικασία και τα κριτήρια εισαγωγής σε σωφρονιστικά καταστήματα με κυμαίνόμενο βαθμό ασφάλειας, αυστηρότητας, εργασιακής απασχόλησης κ.λπ.,

– η διαχρονική μελέτη της κοινωνίας των κρατουμένων διαφορετικών σωφρονιστικών καταστημάτων με τη χρήση θεωρητικών μοντέλων για το σύστημα της φυλακής, την εγκληματικότητα, τις κυρίαρχουσες αξίες της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, την υποκοιλούρα, την ύπαρξη τέτοιων αποκλινόντων συστημάτων αξιών, την αντιστοιχία με τις αξίες της κοινωνότητας των κρατουμένων,

– η μελέτη του πραγματικού τρόπου λειτουργίας και διοίκησης των σωφρονιστικών καταστημάτων καθώς επίσης και η έρευνα της σχέσης διευθύνσεως, προσωπικού (φυλακτικού και ειδικευμένου) και κρατουμένων και τέλος

– η έρευνα όσον αφορά την υποτροπή των κρατουμένων. ■

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βλ. αντί άλλων την αναλυτική και κριτική παρουσίαση της Κοινωνιολογίας της οργάνωσης του K. Türk: Soziologie der Organisation, Stuttgart 1978.
2. Πρβλ. Türk, όπ. π., σ. 4.
3. Βλ. T. Parsons: Structure and Process in Modern Societies, Glencoe/111, 1960, σ. 17, R. Mayntz: Soziologie der Organisation, Reinbek bei Hamburg 1963, σ. 7· βλ.

επίσης R. Michels: Political Parties, Glencoe/111, 1949.

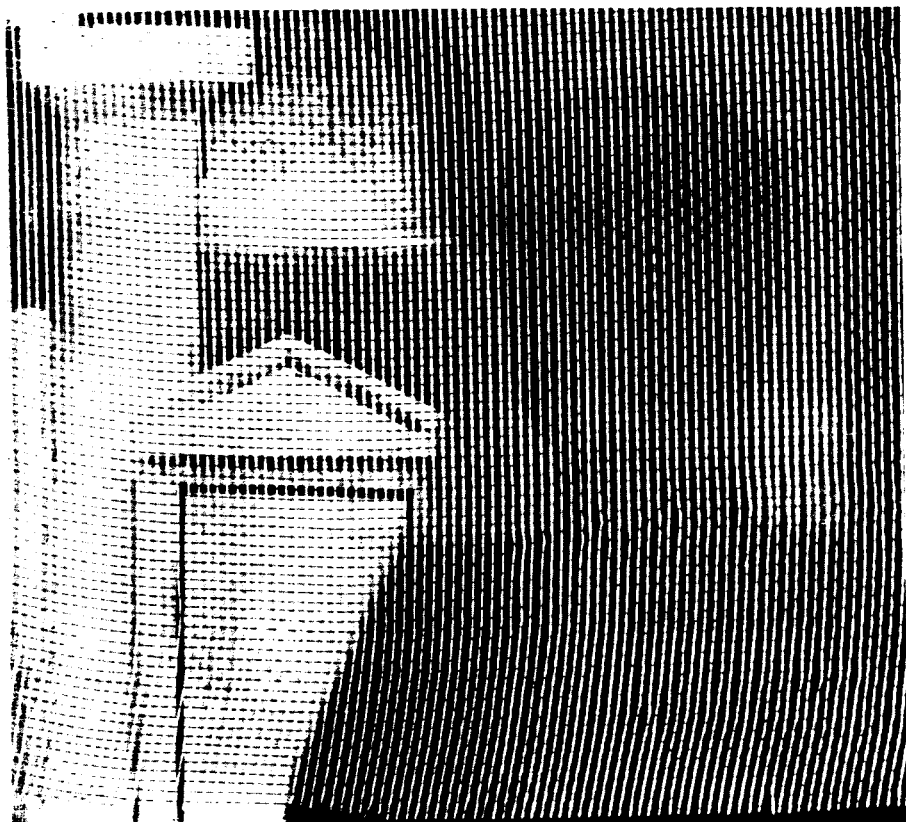
4. A. Etzioni: Soziologie der Organisationen, München 1973¹, σ. 15.
5. Βλ. Etzioni, όπ. π., σ. 33· του ίδιου: Two Approaches to Organizational Analysis: A Critique and a Suggestion, στο: Administrative Science Quarterly 5/1960, σ. 257-278.
6. Βλ. H.J. Hummel/K.-D. Opp: Die Reduzierbarkeit von Soziologie auf Psychologie, Braunschweig 1971, σ. 61.
7. Βλ. H. Treiber: Widerstand gegen Reformpolitik. Institutionelle Opposition im Politikfeld Strafvollzug, Düsseldorf 1973.
8. Βλ. Etzioni, Soziologie, σ. 29-32.
9. Βλ. M. Voss: Gefängnis für wen? Eine kritische Funktionsbestimmung des Strafvollzugs, E. Λαμπροπούλου: Οι λειτουργίες του θεσμού της φυλακής, στο: Έγκλημα & Κοινωνία, έτος Α (3)/1987, σ. 113-130.
10. Βλ. S. Wheeler: Die Struktur formal organisierter Sozialisationsanstalten, στο: Erwachsenensozialisation, O.G. Brim/S. Wheeler, Stuttgart 1974, σ. 109.
11. Βλ. Michels, όπ. π., I. Belknap: Human Problems of a State Mental Hospital, New York 1956.
12. Βλ. Etzioni, όπ. π., σ. 260, 258.
13. Βλ. T. Parsons: Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations, στο: Administrative Science Quarterly 1/1956, σ. 63-85 (I), σ. 225-239 (II)· βλ. επίσης N. Luhmann: Funktion und Falschheit, στο: KZfSS 14/ 1962, σ. 617-644, του ίδιου: Zweckbegriff und Systemrationalität, Tübingen 1968, Türk, όπ. π., σ. 25-31
14. N. Luhmann: Funktion und Folgen for-

malen Organisationen, Berlin 1972², σ. 32· βλ. επίσης T. Parsons: The Social System, New York 1964, σ. 72, 100.

15. Βλ. Parsons, The Social System, όπ. π. βλ. επίσης J. Hage: Eine axiomatische Theorie der Organisationen, στο: Organisationstheorie, K. Türk (Εκδ.), Hamburg 1975, σ. 103-124.
16. Elaine & John Cumming: Closed Ranks, Cambridge/Mass. 1957.
17. Πρβλ. J. Robinson/G. Smith: The Effectiveness of Correctional Programs, στο: Crime and Delinquency 17/1971, σ. 67-80, W.C. Bailey: Correctional Outcome: An Evaluation of 100 Reports, στο: J.Crim 57/ 1966, σ. 153-160, Ch. H. Logan: Evaluation Research in Crime and Delinquency: A Reappraisal, JCLCPS 63/1972, σ. 378-387, D. Lipton/R. Martinson/J. Wilks: Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies, New York κ.α. 1975.
18. Στον πρόλογο του βιβλίου του D. Clemmer The Prison Community (New York, 1958), ο Cressey γράφει σχετικά: «In spite of the many ingenious programs to bring about modification of attitudes or reform, the unseen environment in the prisoner's world, with few exceptions, continues to be charged with ideational content inimical to reform», σ. XIII.
19. Βλ. Etzioni, Soziologie, όπ. π., σ. 33-37, Two Approaches, όπ. π., σ. 261-278, R. Mayntz: Parteigruppen in der Grossstadt, Köln-Opladen 1959.
20. Βλ. A. Etzioni: A Comparative Analysis of Complex Organizations, New York 1961· του ίδιου: Soziologie, όπ. π., σ. 95-110.
21. Βλ. Etzioni, Soziologie, όπ. π., σ. 96-100· βλ. επίσης Parsons, Suggestions, όπ. π., σ. 228-238.
22. Βλ. Hummel/Opp, Die Reduzierbarkeit, όπ. π.
23. N.M. Tichy: An Analysis of Clique Formation and Structure in Organizations, στο: Administrative Science Quarterly 19/1973 (σ. 194-211), σ. 200.
24. Βλ. Türk, όπ. π., σ. 154 επ., έποψη 49.
25. Ο όρος της Subculture αποτέλεσε για τη Σχολή του Σικάγου έννοια-κλειδί στην εξέγηση της παραβατικής συμπεριφοράς. Παρά την πάροδο των χρόνων δεν υπάρχει συμφωνία για το τι περιλαμβάνεται στον όρο (βλ. F. Sack: Die Idee der Subkultur. Eine Berührung zwischen Anthropologie und Soziologie, στο: KZfSS 23/1971, σ. 261-282, M. Brake: The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures, London 1980). Οι εργασίες των Park, (1925), Trasher (1927), Shaw/McCay (1927) και White (1943) είναι πρόδρομοι της κλασικής θεωρίας της υποπολιτισμικής ομάδας του Cohen. Ο Cohen (1955) θεωρεί ως αιτία των νεανικών υποπολιτισμικών ομάδων τη δυναμική αντίδραση των νέων των κατώτερων οικονομικά στρωμάτων με την παράλληλη δημιουργία αρνητικών υποπολιτισμικών αξιών σαν υπεραυξημένη άμυνα απέναντι σε υποσυνείδητα αποδεκτούς, αλλά υποκειμενικά αδύνατον να επιτευχθούν απ' αυτούς, στόχους των μεσαίων

κοινωνικών στρωμάτων: A.K. Cohen: *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, Glencoe/111 1955). Τρία χρόνια μετά τη δημοσίευση της εργασίας του Cohen κυκλοφόρησε η εργασία του Miller (1958). Ο Miller ασκεί κριτική στον Cohen και διατυπώνει την άποψη ότι η ζωή των κατώτερων οικονομικά στρωμάτων είναι συγκεντρωμένη γύρω από κεντρικές αξιολογικές αντιλήψεις και πολιτισμικούς στόχους που δεν είναι καθ' εαυτοί αποκλίνοντες, αλλά χαρακτηρίζονται έτσι από τις μεσαίες τάξεις, που μ' αυτόν τον τρόπο περιθωριοποιούν αυτόματα τις κατώτερες (W.B. Miller: *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, στο: *Journal of Social Issues* 24/ 1958, σ. 5-19).

26. Βλ. Wheeler, *The Structure*, όπ. π., σ. 80.
27. Η επίσημη ίδρυση της κοινωνιολογίας της φυλακής ως κλάδου της Κοινωνιολογίας έλαβε χώρα το 1956-57 από το Social Science Research Council με πρωτεργάτη τον Gresham Sykes.
28. Βλ. G.M. Sykes: *The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison*, Princeton 1958, G.M. Sykes/S.L. Messinger: *The Inmate Social System*, στο: *Theoretical Studies in the Social Organization of the Prison*, έκδ. από R.A. Cloward κ.ά., N. York 1960, σ. 5-19, E. Goffman: *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Garden City-N. York 1961, σ. 14-43.
29. Βλ. H. Garfinkel: *Conditions of Successful Degradation Ceremonies*, στο: *AJS* 51/ 1956, σ. 420-424.
30. Βλ. Goffman, όπ. π., 4 επ.
31. Βλ. E. Goffman: *On the Characteristics of Total Institutions: The Inmate World*, στο: *The Prison, Studies in Institutional Organization and Change*, D.R. Cressey (Ed.) σ. 17.
32. Βλ. Sykes/Messinger όπ. π., σ. 15-19, D. Street/ B.D. Vinter/C. Perrow: *Organization for Treatment. A Comparative Study of Institutions for Delinquents*, N. York 1966, σ. 223· βλ. επίσης G.M. Sykes/D. Matza: *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*, στο *ASR* 22/1957, σ. 664-670, L.W. McCord/R. Korn: *Ressocialization within Walls*, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Prisons in Transformation*, έκδ. από T. Sellin, Westport, Connecticut 1954 (σ. 88-98), σ. 88, J. Galtung: *Prison. The Organization of Dilemma*, στο: *The Prison. Studies in institutional Organization and Change*, έκδ. από D.R. Cressey, N.Y. (σ. 107-145), σ. 107-112, S. Wheeler: *Socialization in Correctional Communities*, στο: *ASR* 26/1961 (σ. 697-712), σ. 710 επ.
33. Βλ. C. Wellford: *Factors associated with Adoption of the Inmate Code: A Study of Normative Socialization*, στο: *JCLCPS* 58/ 1967 (σ. 197-203), σ. 198.
34. Βλ. H. Müller-Dietz: *Probleme des modernen Strafvollzugs. Möglichkeiten und Schranken des Behandlungsvollzuges*, Berlin 1974, σ. 10.
35. Clemmer, *The Prison Community*, όπ. π., σ. 299.

36. Απόδοση στην ελληνική του γενικού όρου Institutionalization. Μορφές της Institutionalization είναι: η Hospitalization όταν πρόκειται για ψυχιατρεία, ορφανοτροφεία, οικοτροφεία, άσυλα, και η Prisonization όταν πρόκειται για φυλακές· οι ονομασίες παραλλάσσονται ανάλογα με το είδος του ιδρύματος και τους χώρους παραμονής των εγκλειστών (πλοία, στρατόπεδα συγκεντρώσεως προσφύγων κ.λπ.). Η Prisonization χρησιμοποιείται στην ελληνική ενίοτε ως «φυλακοποίηση» (παλαιότερα είχε αποδοθεί πιο επιτυχημένα με τον όρο Δεσμωτηριοφιλία). Επειδή θεωρώ τον όρο αδόκιμο, θα χρησιμοποιώ αντ' αυτού τον όρο ιδρυματοποίηση, όπου δε θα υπάρχει περίπτωση συγχύσεως του αναγνώστη μεταξύ της υποταγής στο τυπικό σύστημα της φυλακής ή στο σύστημα των κρατουμένων θα διευκρινίζεται. Αντί του όρου Institutionalization έχουν χρησιμοποιηθεί και οι όροι: Deindividuation (R. Sommer/B. Osmond: *Symptoms of Institutional Care*, στο: *SP* 8/1961 σ. 254-263), Social Breakdown Syndrome E.M. Gruenberg: *The Social Breakdown Syndrome: Some Drigins*, στο: *American Journal of Psychiatry* 123 (12)/1967, σ. 1481-1489], Institutional Neurosis (R. Barton: *Institutional Neurosis*, Bristol 1959).
37. Βλ. Clemmer, όπ. π., σ. 299-315, S. Harbordt: *Die Subkultur des Gefängnisses. Eine soziologische Studie zur Resozialisierung*, Stuttgart 1967, σ. 84.
38. Βλ. A.T. Scull: *Decarceration*, Englewood Cliffs/N.J. 1977.
39. Βλ. L. Goodstein/D. Layton/MacKenzie/R.L. Shottland: *Personal Control and In-*

mate Adjustment. στο: *Criminology* 22/ 1984, σ. 343-369.

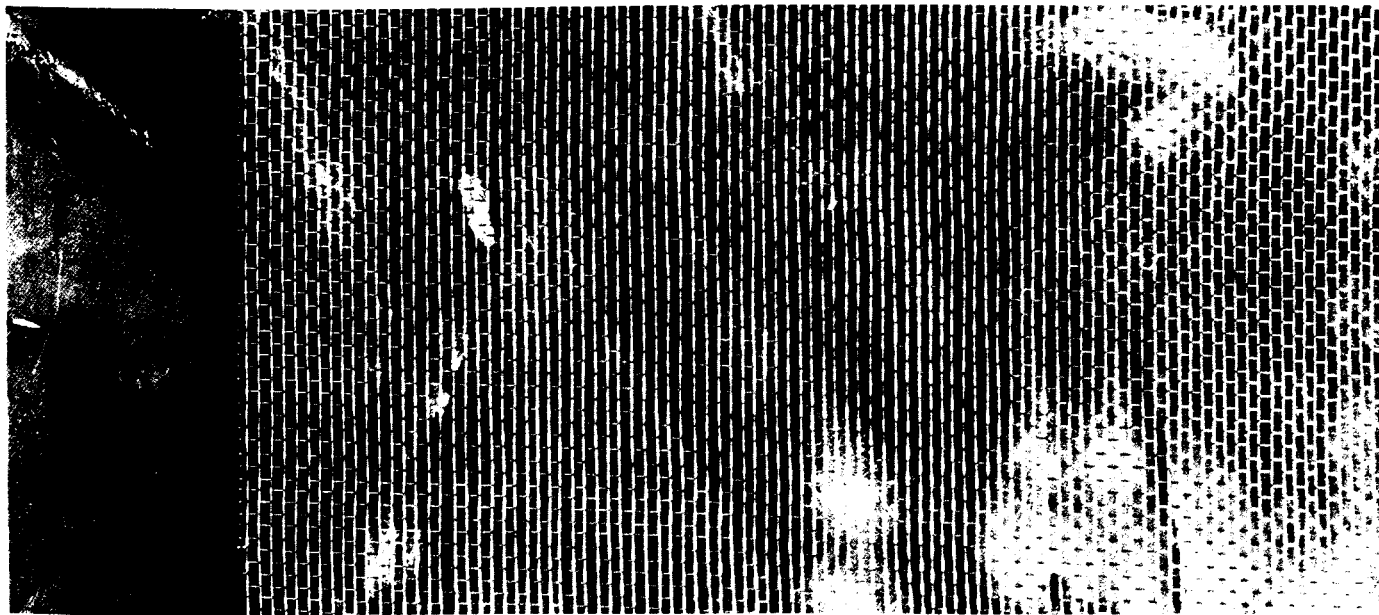
40. Βλ. J. Irwin: *Prisons in Turmoil*, Boston, Toronto 1980, 15 επ.· βλ. επίσης *Ερευνητική ομάδα Εγκληματολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα. Προκαταρκτική Έκθεση*, στην: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ειδικό Τεύχος, Άνοιξη 1988 (68A), (σ. 237-377), 15.9% του δείγματος αναφέρει ότι θεωρεί τον ιδρυματισμό ως δυσκολία προσαρμογής στην κοινωνία, Πίνακας 81 και σ. 316.
41. Βλ. Clemmer, όπ. π., σ. 298-304· τον ίδιο: *Observations of Inprisonment*, στο *JCrim* 41/1950, σ. 311-319.
42. Βλ. S. Wheeler: *Socialization in Correctional Communities*, στο: *ASR* 26/1961, σ. 697-712.
43. Το θεωρητικό μοντέλο στο οποίο βασίστηκε ο Wheeler, όπ. π., για την εξήγηση του προσανατολισμού των κρατουμένων σε διαφορετικές ομάδες προσώπων ανάλογα με τη φάση της φυλάκισης, ανήκει στους Fred E. Fiedler / Alan R. Bass: *Delinquency, Confinement and Interpersonal Perception. Technical Report No. 6. Group Effectiveness Research Laboratory* (Urbana: University of Illinois, 1959).
44. Με την έννοια «κάνε την ποινή σου και φύγε».
45. Υλικό ενδεικτικά από: R.J. Corsini (1946), V. Fox (1954), J. Hargan (1935), F.E. Haynes (1948), B. Karpman (1948), W.A. Lunden (1954), W. Morrow (1950), P. Nitsche/K. Williams (1912), N. Polansky (1942)· βλ. επίσης Irwin, όπ. π., σ. 8-21.
46. Από Irwin, όπ. π., σ. 6 επ.

- Local and Cosmopolitan Influentials, στο: *Social Theory and Social Structure*, N. York 1957.
57. Βλ. *Gouldner*, όπ. π. (I).
58. Βλ. *Becker/Geer*, όπ. π., σ. 306-308.
59. Βλ. *Becker/Geer*, όπ. π., σ. 308. βλ. επί-
σης σ. 310-313.

47. Βλ. *G. Sykes*: *The Corruption of Authority and Rehabilitation*, στο: *Social Forces* 34/1956, σ. 257-262· βλ. επίσης *A.H. Leighton*: *The Governing of Men: General Principles and Recommendations based on an Experience in a Japanese Relocation Camp*, Princeton 1945, σ. 226-241. Για τη δυνατότητα μιας οργάνωσης να ασκεί έλεγχο μέσω τέτοιων οδών (ηγετικών προσωπικότητων) στα μέλη της, βλ. *Etzioni*: *Soziologie*, όπ. π., σ. 100-110, *R.H. McCleery*: *Policy Change in Prison Management*, East Lansing 1957.
48. Κυρίως τα έργα: *T. Parsons*: *The Social System*, και *T. Parsons/E. Shils*: *Toward a General Theory of Action*, Glencoe/111, 1953.
49. Βλ. *Luhmann*, *Funktion*, ό.π.
50. Βλ. *A. Mandaraka-Sheppard*: *The Dynamics of Aggression in Women's Prison in England*, Aldershot, Hants 1986, σ. 35 επ., πρβλ. επίσης *H. Polsky/D. Claster*: *The Dynamics of Residential Treatment. A Social System Analysis*, Chappel Hill 1968.
51. Βλ. *Irwin*, *Prisons*, όπ. π., σ. 34 επ.
52. Βλ. *Sykes/Messinger*, όπ. π., σ. 19.
53. Βλ. *C. Schrag*: *Some Foundations for a Theory of Correction*, στο: *The Prison. Studies in institutional Organization and Change*, εκδ. από D.R. Cressey, New York 1961, σ. 309-357.
54. Βλ. *A. Gouldner*: *Cosmopolitans and Locals: Toward an Analysis of Latent Social Roles*, στο: *Administrative Science Quarterly* 2/1957, σ. 281-306 (I), σ. 444-480 (II).
55. Βλ. *H.S. Becker/B. Geer*: *Latent Culture: A Note on the Theory of Latent Social Roles*, στο: *Administrative Science Quarterly* 5/1960, σ. 304-313.
56. Βλ. *R.K. Merton*: *Patterns of Influence*, στο: *Local and Cosmopolitan Influentials*, στο: *Social Theory and Social Structure*, N. York 1957.
60. Ο πρώτος όρος αφορά την τυπολογία με βάση την αποδοχή από τον κρατούμενο των επίσημων κανονισμών του σωφρονιστικού καταστήματος· ο δεύτερος το κοινωνικό και εργαγματικό παρελθόν του φυλακισμένου.
61. Βλ. *P.G. Garabedian*: *Social Roles and Process of Socialization in the Prison Community*, στο: *SP* 11/1963, σ. 139-152.
62. Βλ. *J. Irwin/D. Cressey*: *Thieves, Convicts and the Inmate Culture*, στο: *SP* 10/1962, σ. 142-155.
63. Βλ. *D.W. Ward/G. Kassebaum*: *Women's Prison. Sex and Social Structure*, Chicago/111, 1965, *R. Giallombardo*: *Social Roles in a Prison for Women*, στο: *SP* 13/1966, σ. 268-288, *E. Heffernan*: *Making it in Prison. The Square, the Cool and the Life*, New York 1972.
64. Πρβλ. *J. Roebuck*: *A Critique of «Thieves, Convicts and the Inmate Culture»* στο: *SP* 11/1963, σ. 193-200· βλ. επίσης *Mandaraka-Sheppard*, όπ. π., σ. 34.
65. Βλ. *B. Schwartz*: *Pre-Institutional vs. Situational Influence in a Correctional Community*, στο: *JCLCPS* 62/1971, σ. 532-542· του ίδιου: *Peer versus Authority Effects in a Correctional Community*, στο: *Criminology* 11/1973, σ. 233-257.
66. Βλ. *Ε. Λαμπροπούλου*: *Είναι η φυλακή κλειστό σύστημα: Μια κοινωνιολογική ανάλυση της κοινωνίας των κρατουμένων και η δυναμική των αντιδράσεών τους*, στα: *Ποινικά Χρονικά* 36/1986 (σ. 419-435), σ. 427-429 με περαιτέρω παραπομπές.
67. Βλ. *D. Street*: *The Inmate Group in Custodial and Treatment Settings*, στο: *ASR* 30/1965, σ. 40-55· βλ. επίσης *M.N. Zald*: *Organizational Control Structures in five Correctional Institutions*, στο: *AJS* 68/1962, σ. 335-345.
68. Ενδεικτικά βλ. *C.W. Thomas/E.D. Poole*: *The Consequences of Incompatible Goal Structures in Correctional Settings*, στο: *InJCrim* 3/1975, σ. 27-42, *C.W. Thomas/M.T. Zingraff*: *Organizational Structure as a Determinant of Prisonization. An Analysis of the Consequences of Alienation*, στο: *Pacific Sociological Review* 19/1976, σ. 98-116.
69. Βλ. *C.R. Title*: *Inmate Organization: Sex Differentiation and the Influence of Criminal Subcultures*, στο: *ASR* 34/1969, σ. 492-504· του ίδιου: *Society of Subordinates. Inmate Organization in a Narcotic Hospital*, Bloomington, London 1972.
70. Βλ. *G.P. Alpert*: *Patterns of Change in Prisonization – A Longitudinal Analysis*, στο: *Criminal Justice and Behavior* 6/1979, σ. 159-174, *C.W. Thomas*: *Toward a more Inclusive Model of the Inmate Contraculture*, στο: *Criminology* 8/1970, σ. 251-262, *R. Huff*: *Inmate Stratification: Some Policy Implications for Correctional Administrators and Staff*, στο: *Corrective and Social Psychiatry and Journal of Behavior Therapy* 20/1974, σ. 9-14, *J. Jacobs*: *Stratification and Conflict among Prison Inmates*, στο: *JCrim* 66/1976, σ. 476-482, *C.W. Thomas/D.M. Petersen*: *Prison Organization and Inmate Subcultures*, Indianapolis 1977.
71. Η ασκούμενη από το προσωπικό πίεση εντείνει στους φυλακισμένους το αίσθημα αδυναμίας αυτοπροσδιορισμού και τους οδηγεί στην υποταγή στο τυπικό σύστημα της φυλακής. Η μεταβλητή βασίζεται στο Compliance Model του *Etzioni* (A Comparative Analysis, όπ. π.).

83. Carroll, Hacks..., όπ. π., σ. 69, βλ. και σ. 64-68.
84. Irwin, The Prisons..., όπ. π., σ. 181 επ.
85. G. Suttles: The Social Order of the Slum. Chicago 1968, από Irwin, όπ. π.

72. Βλ. F.A. Allen: Criminal Justice, Legal Values and the Rehabilitative Ideal, στο: JCLCPS 50/1959, σ. 226-237.
73. Βλ. Λαμπροπούλου, Οι λειτουργίες..., όπ. π., σ. 115-119, με περαιτέρω παραπομπές.
74. Irwin, Prisons..., όπ. π., σ. 37-152.
75. Βλ. E. Studt/S.L. Messinger/T.P. Wilson: C-Unit: Search for Community in Prison, New York 1968· βλ. επίσης P.A. Albrecht/ F. Lamott: Innenansichten, Gruppendiskussionen mit Bediensteten des Jugendstrafvollzugs, στο: Jugendstrafe an Vierzehn-und Fünfzehnjährigen. Strukturen und Probleme, Εκδ. από P.-A. Albrecht/ H. Schüler-Springorum, München 1983, σ. 135-176.
76. Βλ. J. Irwin: The Felon, Englewood Cliffs/ N.J. 1970, R. McCleery: Communication Patterns as Bases of Systems of Authority, Theoretical Studies 1960, όπ. π.
77. Βλ. Irwin, Prisons..., όπ. π., σ. 47-60.
78. Στο μυθιστόρημα του Truman Capote: In Cold Blood, New York 1965, ο ένας (Perry Smith) από τους δύο ήρωες του βιβλίου έχει ένα τατουάζ στο μπράτσο που γράφει «Born to loose».
79. Βλ. L. Carroll: Hacks, Blacks and Cons, Lexington/ Mass. 1974.
80. Βλ. American Friends Service Committee: Struggle for Justice, New York 1971· βλ. επίσης: Andrew v. Hirsch: Doing Justice, New York 1976.
81. Βλ. Irwin, όπ. π., σ. 142-152, με περαιτέρω παραπομπές.
82. Βλ. J. Jacobs: Stateville, Chicago 1977. Για τις απόψεις του προσωπικού βλ. J.P. Hepburn: The Prison Control Structure and its Effects on Work Attitudes: The Perceptions and Attitudes of Prison
86. L. Yablonsky: The Delinquent Gang as a Near-Group, στο: SP 7/1959, σ. 108-117.
87. Βλ. V. Williams/M. Fish: Convicts, Codes and Contraband, Cambridge 1974.
88. Βλ. S.E. Gleason: Hustling: The «Inside» Economy of a Prison, στο: Federal Production 42/1978, σ. 32-40.
89. Ερευνητική ομάδα Εγκληματολογίας του ΕΚΚΕ, Ο θεσμός..., όπ. π., σ. 237-402.
90. Βλ. Δ.Ι. Καρανίκα: Σωφρονιστική, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1950, σ. 17-29, Κ.Γ. Γαρδίκας: Εγκληματολογία, τ. Γ' Σωφρονιστική, Αθήναι 1965¹, σ. 309-316.
91. Βλ. Καρανίκα, όπ. π.
92. Βλ. Καρανίκα, όπ. π., σ. 277.
93. Βλ. Καρανίκα, όπ. π., σ. 21.
94. Βλ. Γαρδίκας, όπ. π., σ. 314.
95. Βλ. Γαρδίκας, όπ. π., σ. 314 επ.
96. Βλ. Γαρδίκας, όπ. π., σ. 313, βλ. Δικανικά Χρονικά: Το ψυχοπαθολογικόν φαινόμενον της δεσμοτηρητοφιλίας, Έτος Α', Β' 1932-1933, σ. 5 επ.
97. Βλ. Έρευνα: Αί φυλακαί εν Έλλάδι, τ. Α' 1901-1904, τεύχος Ζ', σ. 102 επ., Γ.Α. Κατωπόδη: Άσφυξία εν ταίς ελληνικαίς φυλακαίς, στο: «Έργασία» 1934, σ. 331 επ., εφημ. Βραδυνή: Τό ζήτημα των φυλακών, 20/4/1936, σ. 1 επ., Θ. Παπαευσταθίου: Έκθεσις επί του σωφρονιστικού προβλήματος εν Έλλάδι, στις: Σωφρονιστικές Πληροφορίες, έτος Β' 1936, τεύχος Β', σ. 22 επ., Α. Βαγιανό: Η Σωφρονιστική Πολιτική εν Έλλάδι, στο Άρχαιο Ποινικών Έπιστημών, Σ.Α. Τεγόπουλου, Δ.Ε. Καστόρη: Η εν Έλλάδι Σωφρονιστική Πολιτική και ή μεταχείρισις των κρατούμένων, Β' Ανατύπωσις 1938, Καρανίκα, όπ. π., σ. 256-324, Π. Παπαδάτου: Γενικές αρχές της σύγχρονης ορθολογικής και ανθρωπιστικής αν-
τεγκληματικής πολιτικής, τόμ. II, Αθήνα 1977, Σ. Αλεξιάδη: Προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος, Αθήνα - Κομοτηνή 1983, Α. Μαργαρίτη Ν. Παρασκευόπουλου: Η θεωρία της ποινής, Θεσσαλονίκη 1984.
98. Για τη σύνθεση του πληθυσμού ανά σωφρονιστικό κατάστημα, βλ. Ο θεσμός..., όπ. π., σ. 242. Για τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος που παρατίθενται βλ. σ. 242-249, Πίνακες 1-13.
99. Υπολογισμός από τη Στατιστική της Δικαιοσύνης 1982, 1983, Σωφρονιστική Στατιστική, Πίναξ I, II. Το 1982 κρατήθηκαν στις φυλακές του κράτους 6.417 κατάδικοι, 2.261 (35,3%) εκρατούντο από το προηγούμενο έτος, ενώ 4.156 (64,7%) εισήλθαν κατά τη διάρκεια του '83. Οι κρατούμενοι του έτους 1983 είναι 2.163 (30,7%) από το '82 και 4.880 (69,3%) από το '83, δηλ. συνολικά 7.043 κρατούμενοι.
100. Βλ. Κεφ. VII, σ. 287-307.
101. Βλ. σ. 294-296.
102. Πρβλ. Πίνακα 63.
103. Βλ. σ. 240 επ., υποθέσεις αρ. 3, 4.
104. Βλ. Πίνακα 65.
105. Βλ. σελ. 319-322.
106. Η έλλειψη αλληλεγγύης αποδοκιμάζεται μόνον από το 9,1% του δείγματος, ενώ η ενοχλητική συμπεριφορά από το 59,5% και η συνεργασία με τη διεύθυνση από το 55,7%, Πίν. 64 (δεν αναφέρονται τα ποσοστά κατά φυλακές).
107. Βλ. σελ. 293-300 και Πίν. 70, 71· πρβλ. επίσης και τα παρωνύμια τα οποία αναφέρονται στο άρθρο της Π. Παπαδοπούλου: Γλώσσα και φυλακή (σ. 163-203) στον ίδιο τόμο της Επιθεώρησης Κοινω-

124. Είναι το φαινόμενο κατά το οποίο τα μέλη μιας ομάδας αντιλαμβάνονται λανθασμένα τη συμπεριφορά και τις πεποιθήσεις των συναδέλφων τους.
125. Βλ. *Καρανίκα*, *Σωφρονιστική...*, όπ. π., σ. 256 επ.
126. Βλ. *Καρανίκα*, όπ. π., σ. 256.

νικών Ερευνών, ιδίως σελ. 171- 183, 197-203.

- 107α. *K.-D. Opp*: Strukturen und Prozesse in Gefängnissen. Zur Anwendbarkeit der Lerntheorie in Strafvollzug, στο: *Soziologie* τιμητικός τόμος για τον R. König, εκδ. από G. Albrecht/H. Daheim/F. Sack, Opladen 1973, σ. 737-752.
108. Βλ. Πίνακα 72.
109. Βλ. Πίνακα 68, πρβλ. Πίνακα 69 β.σ. και σ. 300-303.
110. Βλ. Πίνακα 76, 77 και σ. 305 επ.
111. Βλ. Πίνακα 76.
112. Βλ. παραπομπή αρ. 107 του παρόντος άρθρου.
113. Βλ. Πίνακα 70.
114. *M.T. Zingraff*: Prisonization as Inhibitor of effective Resocialization στο: *Criminology* 13/1975 (σ. 366-388), σ. 367.
115. Συστηματική έρευνα των συνεπειών της ιδρυματοποίησης έγινε από τον Thomas και τους συνεργάτες του, βλ. *C.W. Thomas/S.C. Foster*: Prisonization in the Inmate Contraculture, στο: *SP* 20/1972, σ. 229-239, *Thomas/Poole*, The Consequences, όπ. π.
116. Βλ. *L. Goodstein*: Inmate Adjustment to Prison and the Transition to Community Life, στο: *JResCrim* 16/1979, σ. 246-272.
117. Κεφ. VIII, σ. 307-318.
118. Πίνακας 79.
119. Πίνακας 80.
120. Πίνακας 81.
121. Πίνακας 84Γ.
122. Βλ. σ. 317, 315, 317 αντιστοίχως.
123. Βλ. *R.L. Akers/N.S. Hayner/W. Gruninger*: Prisonization in five Countries. Type of Prison and Inmate Characteristics, στο: *Criminology* 14/1977, σ. 527-554.

Συντομογραφίες ξένων περιοδικών

American Journal of Sociology = AJS
 American Sociological Review = ASR
 International Journal of Criminology and Penology = InJCrim
 Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science = JCLCPS
 Journal of Criminal Law and Criminology = JCrim
 Journal of Research in Crime and Delinquency = JResCrim
 Social Problems = SP
 Kölner Zeitschrift für Soziologie and Sozialpsychologie = KZfSS